

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ФОРМУВАННЯ КАР'ЄРНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ
В УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

МОНОГРАФІЯ

Івано-Франківськ
«НАІР»
2025

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ, ЗАГАЛЬНОЇ
ТА ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ**

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ФОРМУВАННЯ КАР'ЄРНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ
В УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

МОНОГРАФІЯ

**Івано-Франківськ
«НАІР»
2025**

УДК 373.1.02, 373.5.048:331.548](477)

Т 33

DOI <https://doi.org/10.32405/978-617-8768-03-4-2025-108>

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України
(протокол № 8 від 26 червня 2025 р.)*

Рецензенти:

Садова Мирослава Анатоліївна, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології Національного університету біоресурсів і природокористування України;

Ігнатович Олена Михайлівна, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Національної академії педагогічних наук України;

Литовченко Олена Віталіївна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Т 33

Теоретико-методологічні засади формування кар'єрної спрямованості в учнів закладів загальної середньої освіти в умовах Нової української школи. Монографія / З. В. Охріменко, О. Л. Морін, В. В. Сіпій, І. І. Ткачук, А. М. Шевенко; за ред. З. В. Охріменко. Івано-Франківськ: НАІР, 2025. 108 с.

ISBN 978-617-8768-03-4

Монографію підготовлено співробітниками відділу виховного проектування Інституту проблем виховання НАПН України (керівник: Охріменко З.В., кандидат педагогічних наук) в межах наукового дослідження «Формування кар'єрної спрямованості в учнів закладів загальної середньої освіти в умовах Нової української школи» (2023-2025 рр.). Державний реєстраційний номер теми: 0123U100706

У монографії представлено ґрунтовний теоретичний аналіз різних аспектів проблеми формування кар'єрної спрямованості, висвітлено сучасні теоретико-методологічні підходи щодо створення ефективного профорієнтаційного освітнього середовища, інтегрування профорієнтаційної складової в освітній процес, окреслено зміст технології формування кар'єрної спрямованості в учнів в умовах Нової української школи, та умови її ефективності.

Для науковців, учителів, педагогів, усіх працівників освітньої галузі.

УДК 373.1.02, 373.5.048:331.548](477)

ISBN 978-617-8768-03-4

© Інститут проблем виховання, 2025

© Авторський колектив, 2025

ЗМІСТ

Передмова	5
Розділ І. Теоретико-методичні засади формування в учнів закладів загальної середньої освіти кар'єрної спрямованості в сучасних умовах (Охріменко З.В.)	10
1.1. Вступ	10
1.2. Методологічна основа дослідження	12
1.3. Теоретичний аналіз формування в учнів кар'єрної спрямованості	12
1.4. Кар'єрна спрямованість: структура поняття	14
1.5. Результати емпіричного вивчення рівнів розвитку кар'єрної спрямованості в учнів	18
1.6. Обґрунтування технології формування кар'єрної спрямованості в учнів	20
1.7. Кар'єрна спрямованість як напрям профорієнтаційної роботи в умовах реформи Нова українська школа	22
1.8. Висновки	25
Розділ ІІ. Профорієнтаційна технологія формування в учнів закладів загальної середньої освіти кар'єрної спрямованості в умовах профільного навчання (Морін О.Л.)	28
2.1. Вступ	28
2.2. Стан забезпечення формування в учнів кар'єрної спрямованості в умовах профільного навчання	29
2.3. Профорієнтаційна технології формування в учнів кар'єрної спрямованості в умовах профільного навчання	33
2.4. Впровадження профорієнтаційної технології формування в учнів кар'єрної спрямованості в процесі реалізації профільного навчання в умовах Нової української школи	37
2.5. Висновки	41
Розділ ІІІ. Формування кар'єрної спрямованості учнів в умовах роботи психологічної служби ЗЗСО (Шевенко А.М.)	44
3.1. Вступ	44
3.2. Формування кар'єрної спрямованості учнів як завдання Нової української школи	45
3.3. Врахування вікових та особистісних особливостей підлітків у формуванні кар'єрної спрямованості в умовах роботи психологічної служби ЗЗСО	47
3.4. Профорієнтаційна технології формування кар'єрної спрямованості учнів в умовах роботи психологічної служби ЗЗСО ...	50
3.5. Психодіагностичний кейс виявлення сформованості кар'єрної спрямованості учнів в умовах роботи психологічної служби ЗЗСО Нової української школи	55
3.6. Висновки	69

Розділ IV. Формування кар'єрної спрямованості в учнів міжшкільного ресурсного центру в умовах Нової української школи (Ткачук І.І.)	72
4.1. Вступ	72
4.2. Зміст, практичні інструменти та технології профорієнтаційної роботи з розвитку кар'єрної спрямованості учнів	73
4.3. Міжшкільний ресурсний центр як простір для формування кар'єрної спрямованості учнів	81
4.4. Висновки	87
Розділ V. Професійна орієнтація школярів на адаптаційному циклі базової середньої освіти засобами STEM-освіти в умовах впровадження концепції Нової української школи (Сіпій В. В.)	89
5.1. Вступ	89
5.2. Стан забезпечення сформованості кар'єрної спрямованості випускників основної школи	90
5.3. Профорієнтаційний складник у модельних навчальних програмах природничої освітньої галузі для адаптаційного циклу базової середньої освіти	92
5.4. Профорієнтаційний складник у модельних навчальних програмах інформатичної освітньої галузі для адаптаційного циклу базової середньої освіти	93
5.5. Профорієнтаційний складник у модельних навчальних програмах технологічної освітньої галузі для адаптаційного циклу базової середньої освіти	97
5.6. Профорієнтаційний складник у інтегрованих міжгалузевих навчальних програмах STEM для адаптаційного циклу базової середньої освіти	101
5.7. Висновки	102

ПЕРЕДМОВА

Складність освітнього процесу в умовах війни, чисельні виклики, пов'язані з реформуванням освіти відповідно до заключного етапу реформи «Нова українська школа» та прийнятого Державного стандарту профільної середньої освіти, впливають на вимоги до професіоналізації учнів старшого підліткового віку. Так, після 9-го класу учень має визначитись з бажаним форматом подальшої освіти, що передбачає не лише усвідомлений вибір між академічною і професійною середньою освітою, а й визначення вектору подальшого професійного розвитку. Таким чином, уже в дев'ятому класі учні мають бути готові здійснити профільне або професійне самовизначення і оволодіти інструментарієм керування своїм професійним становленням та вміти визначати вектори кар'єрного розвитку і саморозвитку.

Отже, дуже важливо готувати підростаючу молодь, починаючи з закладів загальної середньої освіти, до усвідомленого цілеспрямованого обґрунтованого процесу планування кар'єри, що є психологічною базою для самореалізації особистості як суб'єкта професійної діяльності.

Зважаючи на те, що в сучасних умовах українські учні мають різний доступ до освітніх послуг, зокрема профорієнтаційних, актуалізується проблема забезпечення цілеспрямованого, доступного, науково обґрунтованого супроводу кар'єрного становлення учнів, який би базувався на особистісно орієнтованій парадигмі і враховував профорієнтаційні запити здобувачів освіти у достовірній, сучасній інформації профорієнтаційного спрямування, яка спрямована на активізацію рефлексивних механізмів підростаючої особистості та формування кар'єрних навичок.

З метою розв'язання зазначених проблем до уваги науковців, здобувачів освіти, практичних психологів, соціальних педагогів, класних керівників закладів загальної середньої освіти та всіх небайдужих до проблем кар'єрного і професійного становлення підростаючої молоді, запропоновано матеріали колективної монографії «Теоретико-методологічні засади формування кар'єрної спрямованості в учнів закладів загальної середньої освіти в умовах

Нової української школи» підготовлені співробітниками відділу виховного проєктування Інституту проблем виховання НАПН України.

У Розділі 1. «Теоретико-методичні засади формування в учнів закладів загальної середньої освіти кар'єрної спрямованості в сучасних умовах» висвітлено перебіг і результати дослідження проблеми формування кар'єрної спрямованості учнів в сучасних умовах. У вступі окреслено ряд факторів, які актуалізують важливість формування кар'єрної спрямованості в учнів 9-10 класів. Зважаючи на особливості соціальної ситуації розвитку підлітків і старшокласників в умовах війни, об'єктивну потребу економіки України в висококваліфікованих, активних, мобільних суб'єктах ринку праці та суб'єктивну важливість визначення індивідуальної освітньої траєкторії (відповідно до вимог реформи Нова українська школа), виокремлено ряд суперечностей, які супроводжують процес кар'єрного становлення сучасних учнів.

Розкрито теоретико-концептуальну основу та стан розроблення проблеми в сучасних зарубіжних та вітчизняних наукових дослідженнях. На основі теоретичного аналізу проблеми формування кар'єрної спрямованості уточнено сутність ключового поняття дослідження «кар'єрна спрямованість учнів» визначено його структуру та схарактеризовано рівні розвитку.

Висвітлено перебіг констатувального і формувального етапів дослідження, які дозволили визначити вихідний рівень сформованості кар'єрної спрямованості в учнів 9-10 класів різних регіонів України.

Базуючись на Теорії побудови кар'єри (М. Савіцкас) визначено, що зміст формування кар'єрної спрямованості учнів має бути спрямований на опанування знаннями і способами дій щодо планування професійно-кар'єрної траєкторії в умовах динамічного ринку праці і невизначеності, на розвиток рефлексивних процесів (самопізнання, самоусвідомлення, самоефективність) та активізацію мотиваційно-ціннісної сфери особистості.

В контексті проблематики дослідження розкрито зміст понять: кар'єрна спрямованість, професійне самовизначення, профорієнтація,

профорієнтаційний супровід.

Окреслено сутність і доведено ефективність технології формування кар'єрної спрямованості в учнів в умовах Нової української школи, як механізму формування системи ставлень до індивідуальної освітньої і професійної траєкторії, в основі якої сформована система мотивів, особистісних змістів і цілей, що будуть перебувати у постійному розвитку і спонукати особистість до саморозвитку.

Зроблено висновок про важливість підготовки підростаючої молоді, починаючи з закладів загальної середньої освіти, до усвідомленого цілеспрямованого обґрунтованого процесу планування кар'єри, що є психологічною базою для самореалізації особистості як суб'єкта професійної діяльності.

Метою Розділу 2. «Профорієнтаційна технологія формування в учнів закладів загальної середньої освіти кар'єрної спрямованості в умовах профільного навчання» є розгляд аспектів побудови профорієнтаційної технології формування кар'єрної спрямованості в учнів ЗЗСО в умовах профільного навчання.

Успішне впровадження реформи НУШ безпосередньо залежить від ефективної взаємодії між залученими до її розгортання сторонами, розроблення дієвого інструментарію для забезпечення діяльності всіх суб'єктів комплексу НУШ. Розроблення технології формування кар'єрної спрямованості в учнів ЗЗСО в умовах профільного навчання має стати однією зі складових такого інструментарію. Означена технологія має забезпечити формування в учнів готовності до свідомого вибору профілю навчання в старшій школі шляхом надання ґрунтовної інформації про зміст, структуру, вимоги кожного напрямку профільного навчання, можливі напрями продовження освіти після закінчення ЗЗСО, поглиблення знань про характер праці найбільш привабливої для учня професійної сфери і шляхів набуття відповідної професії.

У змісті розділу наголошується, що профорієнтаційна технологія формування кар'єрної спрямованості в учнів ЗЗСО має враховувати

необхідність формування в них професійно-ціннісних орієнтації до трудової діяльності, мати чітку структуру, містити складові елементи, дієвість яких доведено дослідженнями, здійсненими в попередні роки співробітниками відділу виховного проєктування Інституту проблем виховання НАПН України.

У Розділі 3. «Формування кар'єрної спрямованості учнів в умовах роботи психологічної служби ЗЗСО» розкрито формування кар'єрної спрямованості учнів закладів загальної середньої освіти як одне із завдань Нової української школи з огляду на необхідність внесення якісних змін у процес профорієнтації.

Обґрунтовано необхідність врахування вікових та особистісних характеристик підлітків у формуванні кар'єрної спрямованості, зокрема становлення самосвідомості, почуття дорослості та соціальної відповідальності за себе. Спрямованість особистості визначається як складний процес формування мотивів, цілей, уподобань, переконань та цінностей.

Висвітлено структурні компоненти профорієнтаційної технології формування кар'єрної спрямованості учнів: інформаційно-ознайомчий, ціннісно-смысловий, діагностично-аналітичний, мотиваційно-розвивальний. Зазначено, що профорієнтаційна технологія формування кар'єрної спрямованості підлітків, це сукупність методів (способів) психологічного впливу, які дають можливість вплинути на зміну пасивної позиції на активну щодо реалізації власного потенціалу та амбіцій.

Підібрано психодіагностичний кейс вивчення рівнів сформованості кар'єрної спрямованості учнів в умовах роботи психологічної служби ЗЗСО.

У Розділі 4. «Технологія формування кар'єрної спрямованості в учнів міжшкільного ресурсного центру в умовах Нової української школи» розкривається модель організації профорієнтаційної роботи на базі міжшкільного ресурсного центру як інноваційної платформи для формування кар'єрної спрямованості здобувачів освіти. Окрема увага приділена створенню міжсекторальної взаємодії між освітніми закладами різного типу, роботодавцями та громадами. Такий підхід відповідає засадам НУШ і дозволяє максимально наблизити освітній процес до реальних потреб ринку праці та

професійного самовизначення випускників ЗЗСО.

Розділ 5. «Професійна орієнтація школярів на адаптаційному циклі базової середньої освіти засобами STEM-освіти в умовах впровадження концепції нової української школи» присвячений розгляду становлення кар'єрної спрямованості учнів на адаптаційному циклі базової середньої освіти в умовах Нової української школи. Успішне впровадження Концепції Нової української школи передбачає готовність випускників гімназії до вибору профілю навчання в академічному або професійному ліцеї.

Висвітлено процес становлення кар'єрної спрямованості учнів на адаптаційному циклі базової середньої освіти в умовах Нової української школи. Наголошено, що важливим чинником цього процесу є розроблення та реалізація профорієнтаційної технології засобами STEM-освіти, яка забезпечує свідомий вибір здобувачами профілю навчання в старшій школі.

Здійснено аналіз модельних навчальних програм природничої, інформатичної, технологічної освітніх галузей та інтегрованого міжгалузевого курсу STEM на адаптаційному циклі, визначено їх профорієнтаційний потенціал. Особливу увагу приділено практико-орієнтованій, проєктній, дослідницькій діяльності, міждисциплінарним зв'язкам і ознайомленню учнів зі світом сучасних професій, що забезпечує формування усвідомлених освітніх і кар'єрних орієнтирів.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ КАР'ЄРНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

1.1. Вступ. Сучасна Україна перебуває в надзвичайно складних умовах, пов'язаних з воєнним станом. Руйнація інфраструктури, демографічні втрати, міграція населення, всі ці чинники окремо, та у своїй сукупності призводять до стрімкого погіршення нашої економічної системи. Однак, уже зараз дуже важливо усвідомлювати як саме буде розвиватися наша країна в пост воєнний час. Або ми будемо високотехнологічною країною з експорто-орієнтованою, соціально відповідальною моделлю економіки, або країною, яка роками відбудовується залишаючись в стані кризи. За першої моделі, такі сектори економіки, як ІТ, виробництво, агробізнес, – мають бути не лише підтримані державою матеріально, а й забезпечені висококваліфікованою робочою силою.

Актуалізується значення викладеного вище в сучасних умовах реформування освіти. Так, відповідно до заключного етапу реформи НУШ, прийнятого Державного стандарту профільної середньої освіти (затвердженого кабінетом міністрів України від 25 липня 2024 р. № 851), після 9-го класу учень має визначитись з бажаним форматом подальшої освіти, що передбачає не лише усвідомлений вибір між академічною і професійною середньою освітою, а й визначення вектору подальшого професійного розвитку.

В таких умовах надзвичайно зростає роль усвідомленої моделі професійного становлення, яка базується на ефективному самовизначенні, несуперечливій професійній мотивації, узгодженій системі особистісних і професійних цінностей та самоцінності особистості у цілому. Отже, дуже важливо готувати підростаючу молодь, починаючи з закладів загальної середньої освіти, до усвідомленого цілеспрямованого обґрунтованого процесу планування кар'єри, що є психологічною базою для самореалізації особистості як суб'єкта професійної діяльності.

Натомість, чисельні наукові дослідження різних аспектів професійного

самовизначення доводять, що сучасні учні старшого шкільного віку часто мають низьку мотивацію до навчальної діяльності, нереалістичні професійні плани, несформовану систему професійно-ціннісних орієнтацій. Так, за результатами міжнародного Дослідження соціально-емоційних навичок (ДоСЕН) в Україні (2022-2024 рр.) бажання здобути вищу освіту повідомили 79 % учнів і учениць, а про амбіції бути на керівній посаді у віці 30 років – 49 % підлітків [14].

Таким чином, в сучасному освітньому процесі наявні суперечності між: соціальною значущістю підготовки учнів закладів загальної середньої освіти до успішної самореалізації в суспільстві та спроможністю учнів обирати траєкторію особистісного і професійного розвитку відповідно до власних індивідуальних особливостей і вимог сьогодення; наявним педагогічним потенціалом закладів загальної середньої освіти у формуванні кар'єрної спрямованості та необхідністю оновлення програмно-методичного забезпечення означеного процесу.

Для розв'язання зазначених суперечностей учні старшого підліткового віку і старшокласники мають володіти конкретними знаннями, вміннями й навичками, які допоможуть свідомо обирати власний кар'єрний шлях. Зважаючи на те, що період навчання у школі є найбільш продуктивний для опанування кар'єрними навичками. Отже, вважаємо, що кар'єрне зростання має стати одним із напрямків профорієнтаційної роботи з учнями.

Визначено, що наукові пошуки в контексті теми дослідження стосуються переважно дослідження умов, чинників, факторів, які впливають на формування кар'єри студентів вищих навчальних закладів. Проте, вивчення особливостей кар'єрних спрямувань учнів ЗЗСО висвітлено недостатньо і потребує розробки і впровадження змісту, форм і методів для забезпечення усвідомленого цілеспрямованого науково-обґрунтованого процесу планування кар'єри.

1.2. Теоретико-концептуальну основу дослідження становлять:

діяльнісний (який передбачає активне включення учнів у професійно-ціннісну самодіяльність), *особистісно орієнтований* (за яким процес професійного самовизначення та професійного становлення детермінований внутрішніми психологічними чинниками, які спрямовані на вирішення особистісних протиріч суб'єкта професійного вибору та вимог обраної професії, при цьому особистісні аспекти відіграють провідну роль у професійному самовизначенні), *аксіологічний* (за яким особистісний і професійний розвиток відбувається в єдності на основі загальнолюдських цінностей) наукові підходи до виховання і розвитку особистості (Г. Балл, І. Бех, В. Кремень, О. Леонтьєв, В. Лозовецька, Т. Кравченко, М. Піддячий, В. Рибалка, М. Янцур та ін.); теоретичні положення щодо професійної орієнтації (В. Рибалка, В. Синявський, Б. Федоришин та ін.); концепції професійного самовизначення особистості (І. Вільш, О. Вітковська, Є. Павлютенков, М. Піддячий, М. Пряжников, В. Синявський та ін.); ідеї відповідності індивідуальних особливостей вимогам професії, висвітлені у зарубіжних змістових теоріях кар'єри (Brown's values-based theory; F. Parsons «Trait and factor theory of occupational choice»; Holland's vocational typology and personality theory; Bordin's psychodynamic theory of career choice; Work adjustment person-environment correspondence theory, Dawis & Lofquist; Five factor theory, McCrae & John та ін.); Положення висвітлені в *Career Adaptability Theory* (М. Savickas), які розкривають розвиток складових адаптивності, що сприяють успіху в кар'єрі загалом і готовність долати перешкоди у професійному розвитку.

1.3. Теоретичний аналіз проблеми формування в учнів кар'єрної спрямованості.

Проблеми побудови та реалізації освітньо-професійного шляху особистості є актуальним напрямком сучасних вітчизняних і зарубіжних психолого-педагогічних досліджень. Слід зазначити, що у зарубіжних дослідженнях професійне становлення особистості досліджується переважно в

контексті кар'єрного зростання, відповідно до теорій кар'єри. Для нашого дослідження особливу цінність мають теорії, згідно з якими вибір кар'єри можна спрогнозувати на основі індивідуальних особливостей, інтересів, цінностей, схильностей людини (Е. Бордін, Д. Браун, Дж. Голланд). За цих умов, успішне кар'єрне зростання залежить від співпадіння типу особистості і виду професійного середовища (У. Холланд), від прагнення людини удосконалюватися, виражати, проявляти себе в значимій для себе справі (А. Маслоу), від співвідношення зовнішньої та внутрішньої мотивації у цьому процесі (Е. Десі, Р. Ріан, Д. Супер). На думку представників соціально-когнітивної теорії кар'єри (А. Стивен, А. Бандура, Р. Лент) в основі кар'єри лежить співвіднесеність релевантних конструктів («Я – концепція», самоефективність, інтереси, потреби тощо), що дає змогу розробити узгоджену модель професійної поведінки людини. Враховуючи це ефективне професійне самовизначення можливе при реалізації і взаємодії потреб особистості в: компетентності, автономії, ідентичності (Д. Браун, Л. Готтьєр). Відкритим питаннями для сучасних зарубіжних науковців в контексті теорій професійного зростання є: можливості розвитку людського потенціалу у зв'язку зі збільшенням свободи і самостійності виборів та розвиток особистості, як результат ефективного функціонування та гарного самопочуття.

Відповідно до тематики нашого дослідження, цікавість для нас представляє Career Adaptability Theory [1; 2], в якій розкрито сутність кар'єрної адаптивності. За М. Савіцкасом структура кар'єрної адаптивності є багатомірною і ієрархічною і включає такі компоненти: перший компонент – планування власного професійного майбутнього (career concern), другий компонент – зацікавленість професійною діяльністю та орієнтація у вимогах професії, професійні сподівання (career curiosity), третій компонент – контроль і організація власної життєвої траєкторії відповідно до динаміки затребуваності професії та змін або трансформацій професійно-важливих якостей (career control). І четвертий компонент – ступінь впевненості у власній відповідності професійним вимогам та оцінка здатності виконувати професійну діяльність

(career confidence). Кар'єрна адаптивність передбачає здатність гнучко реагувати на вимоги і умови професійної діяльності, які постійно та динамічно змінюються, залучаючи для цього психологічні ресурси саморозвитку і самонавчання, що забезпечує можливість вирішувати задачі, пов'язані із професійним розвитком.

Натомість, у вітчизняному просторі дослідження кар'єрних орієнтацій здійснюється переважно в контексті ключового компоненту професійного і особистісного розвитку (В. Біскуп, А. Борисюк, Л. Злочевська, Т. Карамушка, О. Кучерявський, В. Лозовецька, Є. Татарінова, Т. Титаренко та ін). Акмеологічний аспект побудови кар'єри висвітлено в працях І. Беха, А. Деркача, Ю. Маркової, В. Рибалки, В. Орлов та ін. Одним із актуальних напрямків дослідження є вивчення психологічної готовності до здійснення професійної кар'єри (М. Горенко, А. Журавель, Т. Канівець, Т. Карамушка, Н. Шеленкова та ін.). Підходи до кар'єрного консультування, як складової професійної орієнтації розробляються українськими вченими (О. Ігнатович, В. Рибалка, А. Шевенко, Г. Татаурова-Осика та ін.).

Результати вказаних досліджень свідчать про те, що підтримка розвитку кар'єри є одним із домінуючих напрямків в освітньому процесі. Проте проблема формування кар'єрної спрямованості учнів у рамках освітнього середовища закладів системи загальної середньої освіти в сучасних умовах висвітлена недостатньо і потребує інтеграції вітчизняних і зарубіжних напрацювань.

1.4. Кар'єрна спрямованість: структура поняття.

Теоретичний аналіз проблеми формулювання спрямованості дозволяє зробити узагальнення, що спрямованість в психолого-педагогічній науці переважно розглядається крізь призму системи мотивів, які переважають. Традиційно елементами спрямованості є: цінності, мотиви, установки й прагнення.

На думку А.І. Божович, в основі спрямованості особистості – стійка

домінуюча система мотивів, в якій основні, ведучі мотиви, підпорядковують собі всі інші, характеризують будову мотиваційної сфери людини [6].

Спрямованість особистості – це система спонукань і ціннісних орієнтацій, яка визначає вибіркове ставлення та активну поведінку людини, тобто спрямованість, по суті, – це стійка система мотивів, які орієнтують життєдіяльність особистості. Причому один із мотивів, залежно від ситуації, може бути домінуючим, а решта – підпорядкованими. Безумовно, та чи інша спрямованість характеризується інтенсивністю, стійкістю, широтою і певним рівнем. Інтенсивність спрямованості пов'язана з емоційним забарвленням, яке може виявитися у вигляді нечітких потягів чи глибокої впевненості. Стійкість – це передусім тривалість і збереження спонуки. Коло інтересів людини звичайно фіксується в понятті широта спрямованості, яка є важливим показником для діагностики низки інтересів особистості, і насамперед тих, що домінують у життєдіяльності людини. А рівень спрямованості свідчить про високу або низьку громадську активність, прагнення зробити благополучним життя, в одному випадку – лише для себе, в іншому, високому, – і для інших [7]. Ставлення людини до будь-чого містить ціннісний компонент, а отже, визначається її ціннісними орієнтирами, а також мотиваційною сферою [5].

Професійна спрямованість є динамічним психологічним утворенням, що характеризується усвідомлюваними особистістю домінуючими професійними мотивами, які визначають стійке, тривале, активно-дійове, позитивне ставлення особистості до оволодіння психологічними знаннями, вміннями й навичками і забезпечує майбутнім фахівцям ефективність розв'язання виховних, освітніх та розвивальних завдань у майбутній професійній діяльності [9].

В. Рибалка виокремлює такі компоненти діяльнісного виміру спрямованості: потребово-мотиваційний компонент (основні бажання і мотиви поведінки); інформаційно-пізнавальний компонент (пізнавальні інтереси); цілеутворювальний компонент (ідеали, переконання цілі); операційно-результативний компонент (прагнення і воля у досягненні мети, плани, проекти); емоційно-почуттєвий компонент (емоційно-почуттєва основа

спрямованості [18, с. 61]

На певних етапах онтогенезу саме професійна спрямованість виступає системоутворюючим фактором (професійне самовизначення у юнацькому віці, період підготовки до майбутньої діяльності в студентський період, самореалізація зрілої особистості завдяки успішній професійній діяльності) [19, с. 91-92].

Найбільш поширена точка зору визначає професійне самовизначення як процес прийняття рішення особистістю щодо вибору майбутньої трудової діяльності, який полягає в усвідомленні особистості себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності та передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних якостей і зіставлення своїх можливостей з психологічними вимогами професії до спеціаліста [10, с. 67]. Процесуальний аспект самовизначення проявляється у формуванні професійних і кар'єрних планів і перспектив, які ґрунтуються на спрямованості, зазначає В. Лозовецька [12, с. 15].

Як зауважує Н. Старинська, професійний розвиток особистості, не залежно від фаху, починається із моменту прийняття й включення в процес засвоєння професії, тобто включення людини в систему вимог і цінностей обраної професії. Завдяки цьому формується людська спрямованість на засвоєння професійної діяльності, під час якої нівелюються протиріччя між вимогами і можливостями, між цінностями, пов'язаними з професією та змістом мотиваційної сфери людини. Процес професійного становлення пов'язаний із формуванням ціннісно-смислової сфери особистості та смисловим регулюванням життєдіяльності людини [21, с. 178]. Тобто розвиток професійної спрямованості безпосередньо з включенням людини у систему вимог і цінностей майбутньої професії.

Базуючись на поглядах Л. Богуш, відповідно до яких кар'єрне зростання доцільно розглядати в кількох аспектах: особистісному, соціальному й організаційному, що призводять до побудови цілісного «Я-образу» фахівця з високим рівнем компетентності [4, с. 118]. Вважаємо, що здобувачі освіти (учні

старших класів, студенти) перебувають на етапі кар'єрного розвитку, коли ще немає безпосередньої інтеграції в професію, але є певні бачення розгортання власної кар'єри, професійного майбутнього, шляхів професійного самовираження, своїх успіхів у кар'єрі.

У сучасному науковому дискурсі кар'єра позиціонується як складне соціально-психологічне явище, що обумовлює життєдіяльність людини й передбачає постійні зміни (підйоми і спади) в її професійному й особистісному розвитку [16]. На думку Д. Закатнова професійна кар'єра – цілеспрямований процес і результат формування професійно-освітньої траєкторії людини, яка включає прагнення до професійного успіху, самореалізації у професійній діяльності, накопичення й розвиток її соціально-професійних та професійних компетенцій, який супроводжується рефлексивним бачення себе та свого місця у системі професійних відносин відповідно до системи суспільних цінностей [22, с. 109].

Зважаючи на викладене вище, можемо виокремити ключові компоненти кар'єрної спрямованості: позитивне ставлення до певної професійної діяльності, інтерес до неї, бажання вдосконалюватися до вимог обраної професії, активність в оволодінні кар'єрними навичками. Таким чином, *кар'єрну спрямованість учнів* ми визначаємо, як складне динамічне утворення особистості, що ґрунтується на усвідомленні власних ціннісно-професійних характеристик, які об'єктивуються у кар'єрних прагненнях і втілюються у формуванні відповідних умінь.

Традиційно вважається, що процес формування певної особистісної характеристики або утворення відбувається за рахунок впливу на пізнавальну, емоційну сферу підростаючої особистості, та знаходить реалізацію у поведінкових проявах. Натомість, І. Бех підкреслює важливість суб'єктивної значущості того що формується. На думку вченого, завдяки усвідомленню змісту і сенсу певної цінності, емоційного переживання, – особистість наближується до певної цінності, але ще не оволодіває нею. Для того, щоб вона здобула реалізацію у емоційно-ціннісній діяльності, має з'явитися емоція

бажання, яка реалізується у довільному імпульсі. Саме тому у розробленій І. Бехом «Компонентно-процесуальній моделі свідомого привласнення зростаючою особистістю духовних цінностей» [3] з'являється компонент довільного імпульсу, який реалізується у певних вольових зусиллях та само ціннісний компонент, який супроводжує практично-дієвий компонент і втілюється в рефлексивній самодіяльності людини (самооцінці і оцінці власної ефективності). Саме така логіка формування, дозволяє надати певному утворенню, що делегується зовні, особистісного змісту, що в свою чергу забезпечує збалансованість, стійкість і стабільність.

Базуючись на Компонентно-процесуальній моделі свідомого привласнення зростаючою особистістю духовних цінностей, розроблено структуру поняття кар'єрна спрямованість учнів, встановлено *критерії: пізнавальний*, який включає такі показники: рівень знань про бажану професійну діяльність та усвідомлення власних професійно-кар'єрних характеристик; *емоційно-мотиваційний* та його показники: інтерес до професійно-кар'єрної діяльності та сформованість навчально-пізнавальних і кар'єрних мотивів; *критерій довільного імпульсу* і такі показники: рівень самостійності у професійно-кар'єрній діяльності та сформованість вольових зусиль у професійно-кар'єрній діяльності; *практично-дієвий критерій* з показниками: готовність до побудови кар'єрної траєкторії, сформованість кар'єрних умінь і навичок; *самоціннісний* критерій, який розкривають такі показники: рівень усвідомлення самоцінності у кар'єрно-професійній діяльності та оцінка власної спроможності досягати поставлених цілей, певної мети (самоефективність).

1.5. Результати емпіричного вивчення рівнів розвитку кар'єрної спрямованості в учнів.

З метою вивчення реальних рівнів сформованості кар'єрної спрямованості в учнів було розроблено і підібрано діагностичні методики. Зокрема, для вивчення рівнів розвитку пізнавального пізнавального критерію,

для показника «рівень знань про бажану професійну діяльність» – Анкета «Рівень знань про зміст та специфіку бажаної сфери професійної діяльності»; для показника «усвідомлення власних професійно-кар'єрних характеристик» – Анкета «Рівень знань про зміст та специфіку бажаної сфери професійної діяльності»; емоційно-мотиваційного критерію, для показника «інтерес до професійно-кар'єрної діяльності» – Опитувальник вивчення спонукань до вибору професії; для показника «сформованість навчально-пізнавальних і кар'єрних мотивів» – Психологічна діагностика мотивів навчальної діяльності студентів (А. Реан і В. Якунін); критерію довільного імпульсу, для показника «рівень самостійності у професійно-кар'єрній діяльності» – Методика дослідження вольової організації особистості (М. Гуткін, Г. Михальченко, А. Прудило); для показника «сформованість вольових зусиль у професійно-кар'єрній діяльності» – Методика дослідження вольової організації особистості (М. Гуткін, Г. Михальченко, А. Прудило); практично-дієвого критерію, для показника «готовність до побудови кар'єрної траєкторії» – Опитувальник професійних настановлень підлітків (розробка І. М. Кондакова); для показника «сформованість кар'єрних умінь і навичок» – Експертна оцінка визначення сформованості кар'єрних умінь і навичок; самоціннісного критерію, для показника, «рівень усвідомлення самоцінності» – Методика самооцінки кар'єрного розвитку учнівської молоді «СКРУМ» (О. Ігнатович); для показника «оцінка власної спроможності досягати поставлених цілей, певної мети (самоефективність)» – Методика «Шкала самоефективності Р. Шварцера і М. Ерусалема».

Кожна з зазначених була спрямована на вивчення конкретного показника, а у своїй сукупності вони дали змогу зробити узагальнення про рівень сформованості кар'єрної спрямованості у учнів.

Експериментом було охоплено 259 учнів Запорізької, Рівненської, Кіровоградської областей, та м. Києва.

Встановлено, що на високому рівні перебуває 12 % учнів, на середньому – 42 %, на низькому – 46 %. З'ясовано, що найменш розвиненим показником є

готовність до побудови кар'єрної траєкторії та переважає ситуативна сформованість кар'єрних умінь і навичок. При цьому учні прагнуть до успішної майбутньої кар'єри з високими статусними очікуваннями.

Результати експерименту дозволили виявити ряд чинників, які негативно впливають на ефективність формування кар'єрної спрямованості у учнів. Зокрема, науково-методичне забезпечення процесу профільного і професійного самовизначення потребує оновлення в умовах реформи НУШ. Педагогічні працівники практично не застосовують науково-методичні матеріали з профорієнтації учнів в освітній діяльності. Процес професійного і кар'єрного становлення учнів в переважній більшості характеризується не сформованістю освітньо-професійної траєкторії, що супроводжується тривожними очікуваннями майбутнього.

1.6. Обґрунтування технології формування кар'єрної спрямованості в учнів.

З метою вирішення зазначених проблем запропоновано удосконалити профорієнтаційну роботу з учнями підліткового і старшого шкільного віку, а саме: застосувати інноваційні методи, які активізують у учнів здатність організовувати власну професійно-ціннісну самодіяльність в контексті кар'єрно-професійного розвитку. Спираючись на Теорію побудови кар'єри М. Савіцкаса, вважаємо, що змістом формування кар'єрної спрямованості учнів в сучасних умовах є оволодіння учням знаннями і способами дій щодо планування професійно-кар'єрної траєкторії в умовах динамічного ринку праці і невизначеності, розвиток рефлексивних процесів (самопізнання, самоусвідомлення, самоефективність), активізація мотиваційно-ціннісної сфери особистості.

Обґрунтовано технологію формування кар'єрної спрямованості в учнів в умовах реформи НУШ, яка постає як науково-обґрунтована система дій, операцій та процедур, що забезпечують цілеспрямоване формування у учнів кар'єрної спрямованості. Така технологія передбачає здійснення взаємодії на

рівні інформаційно-сміслового, діагностичного, корекційно-формульовального структурних компонентів. Технологія базується на методології особистісно орієнтованого підходу, та передбачає реалізацію таких умов: діалогічність, діяльнісно творчий характер, спрямованість на підтримку індивідуального розвитку, представлення учню необхідного простору свободи, для прийняття самостійних рішень, творчості, вибору змісту і засобів у кар'єрно-професійному становленні.

Визначено, що саме педагогічна технологія, зміст, форми і методи якої спрямовані на подолання суперечностей між: соціально значущістю підготовки учнів закладів загальної середньої освіти до успішної самореалізації в суспільстві та спроможністю учнів обирати траєкторію особистісного і професійного розвитку відповідно до власних індивідуальних особливостей і вимог сьогодення; наявним педагогічним потенціалом закладів загальної середньої освіти у формуванні кар'єрної спрямованості учнів та необхідністю оновлення програмно-методичного забезпечення означеного процесу – дадуть змогу учням оволодіти знаннями про специфіку майбутньої професійної діяльності та власні професійно-ціннісні характеристики, які спроvoкують емоційні переживання (емоція бажання), спонукають до емоційно-ціннісної діяльності учнів (Я-виклик), та виявляються у готовності втілювати привласнену духовну цінність у практичну сферу (вчинок), яка супроводжується переживанням особистісної самоцінності.

Таким чином, розвивальний рух буде здійснюватися від уявлення учня про специфіку майбутньої трудової діяльності до усвідомлення себе як суб'єкта професійного становлення; від позитивного ставлення до майбутньої трудової діяльності до емоційно-ціннісного самоставлення; від самостійності у діяльності до уміння організовувати власну професійно-ціннісну самодіяльність, а поєднає ці ланки самодіяльність учня спрямована на самопізнання, позитивне самоставлення, самоефективність.

За результатами апробації технології формуванні кар'єрної спрямованості учнів в умовах НУШ було проведено формульовальний етап експерименту, який

дозволив визначити рівень кінцевих змін результативних факторів внаслідок розгортання впровадження цілісної, системи практико орієнтованих засобів формування кар'єрної спрямованості в учнів і зробити висновок про дієвість введених експериментальних факторів.

1.7. Кар'єрна спрямованість як напрям профорієнтаційної роботи в умовах реформи Нова українська школа.

У Концепції Нової української школи чітко представлена головна ідея – навчання для життя, що передбачає активне впровадження в освітній процес формування цілого ряду цінностей: цінності праці, цінності різних професій, цінність праці з метою самореалізації, цінність особистісного розвитку та професійного зростання. Такі ініціативи реформування школи представлені ключовими компетенціями для життя, що позиціонуються як «канва» розвитку учня, а саме: ініціативність та підприємливість; вміння раціонально вести себе як споживач, ефективно використовувати індивідуальні заощадження, приймати доцільні рішення у сфері зайнятості, фінансів тощо; обізнаність та самовираження у сфері культури; екологічна грамотність і здорове життя; соціальна та громадянська компетентності. Нова українська школа покликана допомогти випускникам бути конкурентоздатними, стати цілісними особистостями, котрі вміють робити свідомий вибір, зокрема вибір свого подальшого освітнього та професійного шляху.

Перед кожним учнем відповідно до вимог концепції НУШ постає проблема побудови і реалізації професійної і кар'єрної траєкторії. Як зазначає С. Максименко, у 9 класі учні повинні адекватно визначити необхідність і можливість здобуття ними повної (середньої) загальної, початкової або середньої професійної освіти. Учень повинен зуміти правильно оцінити свої особисті характеристики (схильності, здатності, наявність професійно важливих якостей, рівень самооцінки тощо), економічну доцільність вибору (популярні професії на ринку праці, рівень зарплати, можливість працевлаштування тощо), сформулювати професійно обумовлені цілі здобуття

освіти, а потім, з врахуванням можливостей професійного навчання, розробити індивідуальну освітню траєкторію, що сприятиме досягненню поставлених цілей і завдань [15].

Отже, дуже важливо готувати підростаючу молодь, починаючи з закладів загальної середньої освіти, до усвідомленого цілеспрямованого обґрунтованого процесу планування кар'єри, що є психологічною базою для самореалізації особистості як суб'єкта професійної діяльності.

Профорієнтація – це системний та комплексний процес, який має враховувати запити учасників освітнього процесу, потреби громади, ринку праці, та базуватися на залученні всіх зацікавлених сторін. Професійна орієнтація в закладах освіти це завжди «живий» та гнучкий процес, який на різних рівнях освіти має враховувати досягнення попередніх етапів. Профорієнтація, яка розвиває в дітях сучасні знання та компетентності, а головне – дає віру в себе і свої сили, має бути в Новій українській школі, зазначає Л. Сергєєва [20].

Традиційно профорієнтація визначається як система соціально-економічних, психолого-педагогічних та методико-фізіологічних заходів, спрямованих на забезпечення активного, свідомого професійного самовизначення та трудового становлення особистості з урахуванням її потреб, індивідуальних можливостей і кон'юнктури ринку праці для повноцінної реалізації у професійній діяльності. Об'єктом профорієнтації є процес професійного самовизначення особистості, а предметом – суб'єкт, що визначається у виборі професії [11, с. 10]. Таким чином, профорієнтація постає як зовнішня умова здійснення обґрунтованого професійного самовизначення, яке передбачає активізацію рефлексивних процесів (самопізнання, самооцінка, самоусвідомлення), формування кар'єрних вмінь і навичок, отримання досвіду професійної діяльності, спілкування, міжособистісної взаємодії.

В сучасних умовах актуалізувалася необхідність оновлення теоретико-практичного забезпечення процесу професійної орієнтації в українських школах, з урахуванням сучасних вимог НУШ до побудови кожним учнем

індивідуальної освітньої траєкторії. Отже, у учнів 8-9 класів має бути сформована готовність до здійснення профільного і професійного самовизначення. Відповідно, сучасна профорієнтація має здійснюватися у формі психолого-педагогічного супроводу індивідуального розвитку особистості в контексті майбутньої професійної діяльності.

Відповідно до Наказу МОН від 10.08.2021 р. № 901 «Про проведення експерименту за темою: «Професійна орієнтація у Новій українській школі на червень 2021 – грудень 2026 року» [13], головна мета психолого-педагогічного супроводу професійного самовизначення здобувачів освіти – формування компетентності у виборі професії, як системи базових характеристик потрібних для успішного планування, коригування і реалізації перспектив власного професійного розвитку.

Профорієнтаційний супровід (підтримка на конкретному етапі) ми визначаємо, як комплекс заходів, що передбачає виокремлення профорієнтаційного запиту, визначення шляхів вирішення проблеми, реалізацію взаємодії, отримання результату, моніторинг. При такому підході учень буде включатися в обґрунтовану, систематичну, цілеспрямовану, ефективну профорієнтаційну самодіяльність. Така взаємодія учня і психолога є короткочасною, цікавою, доступною і спрямованою на результат. Під час профорієнтаційної взаємодії відбувається активізація особистісного потенціалу через самопізнання і самоаналіз, вправлення в кар'єрних навичках, здійснення професійних проб.

Профорієнтаційний супровід має здійснюватися на всіх етапах навчання учнів у закладах середньої освіти, з урахуванням вікових особливостей учнів і їх профорієнтаційних запитів. Саме такий підхід дасть змогу чітко виокремити профорієнтаційні задачі в молодшій, базовій і старшій школі, і оцінити результат. Так, в молодшій школі у учнів має бути сформоване позитивне ставлення до трудової діяльності, учень має мати початкові уявлення про певні види професійної діяльності. В базовій школі мають бути сформовані професійні інтереси, уявлення про свої індивідуальні особливості можливості,

особливості ринку праці. У старшій профільній школі відбувається уточнення профільного або професійного вибору, професіоналізація, формування кар'єрних навичок. Вважаємо, що в старшому підлітковому і юнацькому віці профорієнтаційний супровід учнів набуває особливої (ціннісно-орієнтованої) значущості для учнів [17].

1.8. Висновки. Актуальність проблеми формування кар'єрної спрямованості у учнів в сучасних умовах обумовлена рядом об'єктивних і суб'єктивних факторів. Зокрема, необхідність відновлення трудового потенціалу нашої країни з орієнтацією на робітничі професії. Натомість учні старших класів в переважній більшості традиційно орієнтовані на отримання вищої освіти. Саме тому, в умовах реформи НУШ виникає проблема усвідомленого підходу учнів до індивідуальної освітньої і професійної траєкторії, в основі якої сформована система мотивів, особистісних змістів і цілей, що будуть перебувати у постійному розвитку і спонукати особистість до професійного саморозвитку.

Зазначене вимагає науково-обґрунтованих, сучасних механізмів впливу на свідоме формування учнями власної професійно-кар'єрної траєкторії. На нашу думку, саме технологія, яка базується на особистісно орієнтованому підході, постає як науково-обґрунтована система дій, операцій та процедур, забезпечить цілеспрямоване формування у учнів кар'єрної спрямованості, як системи ставлень до індивідуальної освітньої і професійної траєкторії, в основі якої сформована система мотивів, особистісних змістів і цілей, що будуть перебувати у постійному розвитку і спонукати особистість до саморозвитку.

Таким чином, сутність вирішення проблеми формування кар'єрної спрямованості у учнів старшого підліткового і юнацького віку полягає у створенні виховних технологій спрямованих на забезпечення активізації процесу професійного саморозвитку особистості з урахуванням вимог сучасного ринку праці.

Подальші наукові пошуки в контексті проблематики дослідження можуть

бути спрямовані на розроблення конкретних інноваційних методів підтримки і супроводу профільного і кар'єрного самовизначення відповідно до запитів учнів та вимог ринку праці.

Список використаних джерел

1. Savickas, M.L. Career adaptability: An integrative construct for life-span, life-space theory. *The Career Development Quarterly*. 1997. 45(3), 247–259. <https://doi.org/10.1002/j.21610045.1997.tb00469.x>
2. Savickas, M.L. Career construction theory and practice. In R.W. Lent, S.D. Brown (Eds.), *Career Development and Counseling: Putting Theory and Research to Work*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2013. P 147–183.
3. Бех І. Д. Компонентна модель сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2017. Вип. 21(1). С. 6-20. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2017_21\(1\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2017_21(1)_3).
4. Богуш Л. Становлення кар'єри майбутнього фахівця з міжнародної інформації у процесі професійної підготовки. Молодь і ринок. 2018. № 2 (157). С. 117–122.
5. Боришевський М.Й. Духовні цінності в становленні особистості-громадянина // Педагогіка і психологія. 1997. №1. С. 144–150.
6. Варій М. Й. Загальна психологія.: підручник для студентів вищих навчальних закладів [3-тє вид.]. Київ: Центр учбової літератури, 2009. С.621-659.
7. Вітенко І. С. Основи психології – Спрямованість та мотивація [Електронний ресурс]. URL: http://druchniki.ws/1924070137328/psihologiya/spryamovanist_motivatsiya
8. Державний стандарт профільної середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-derzhavnoho-standartu-profilnoi-serednoi-osvity-851-250724>
9. Іванцова Н.Б. Творчі здібності студентів-психологів як вияв професійної спрямованості [Електронний ресурс]. URL: [http:// https://www.google.com.ua](http://https://www.google.com.ua)
10. Колчигіна А.В., Павлій А.К. Професійні настанови старшокласників: статево-рольові особливості. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2019. Вип. 2. С. 64–70.
11. Коропецька О. М. Психологічні основи професійної орієнтації та самореалізації особистості. Навчальний посібник. Київ КНТ, 2016. 438 с.
12. Лозовецька В.Т. Професійна кар'єра особистості в сучасних умовах монографія. Київ : 2015. 279 с.
13. Наказ МОН від 10.08.2021 р. №901 «Про проведення експерименту за темою: «Професійна орієнтація у Новій українській школі на червень 2021-грудень 2026 роки» [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-provedennya-eksperimentu-za-temoyu-profesijna-oriyentaciya-u-novij-ukrayinskij-shkoli-na-cherven-2021-gruden-2026-roki>.
14. Національний звіт за результатами міжнародного Дослідження соціально-емоційних навичок (ДоСЕН) в Україні (2022 – 2024). Том 1 / кол. авт.: О. Елькін, О. Марущенко, Г. Бичко, В. Терещенко, М. Мазорчук, Т. Вакуленко та ін.; за ред. О. Елькіна, О. Марущенка, В. Терещенка; ГО «ЕдКемп Україна». Харків, 2024. 223 с.
15. Максименко С.Д. Прогнозування розвитку особистості як наукова проблема. Науковий вісник Миколаївського державного педагогічного університету ім. В. О. Сухомлинського; серія «Психологічні науки». Миколаїв: ТОВ «Фірма «Іліон», 2010. Т. 2, вип. 5. С. 3 – 19.
16. Орлов В.Ф. Кар'єрні орієнтації суб'єктів сучасної професійної школи. Науковий вісник ІПТО Професійна педагогіка. 2017. № 13. С. 15-21.
17. Охріменко З.В. Профорієнтаційні засади психолого-педагогічної підтримки учнів в умовах воєнного стану. *Наука і техніка сьогодні* (Серія «Педагогіка»), журнал. 2024. №

2(30) 2024. С. 646-654. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2\(30\)-646-654](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2(30)-646-654).

18. Рибалка В. Соціально-педагогічне і психологічне забезпечення розвитку дієвого громадянського суспільства і особистості громадянина: посібник. Київ: ТАЛКОМ, 2018. 226 с.

19. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность». (Лекции, 10 практические задания, задания для самостоятельной работы) Київ: Миллениум, 2004. 521 с.

20. Сергєєва Л. М. Професійне орієнтування: сучасний погляд та перспективи змін Вісник післядипломної освіти. Випуск 17(46) «Серія «Педагогічні науки» 17(46) (Educational Sciences Series) (Category «В») [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-17\(46\)](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-17(46))

21. Старинська Н. В. Особливості самоактуалізації майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. Київ: «Інтерсервіс», 2015. 178с.

22. Формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності в умовах сучасного освітнього середовища: монографія / З. В. Охріменко, О. Л. Морін, А. М. Шевенко, Д. О. Закатнов, М. І. Піддячий; за ред. З. В. Охріменко. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 152 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732085>

РОЗДІЛ II.

ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ КАР'ЄРНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

2.1. Вступ. На процес професійного становлення учнівської молоді впливають у цей час та впливатимуть у майбутньому проблеми, викликані негативними соціально-економічними наслідками воєнного стану й подальшого післявоєнного відновлення країни. Особливо це стосується учнів закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), для яких навіть у цих складних умовах має відбутися процес професійного вибору, що визначатиме їхню кар'єрну спрямованість та складатиме основу професійно-ціннісних орієнтацій.

Проведене 2020-2022 рр. співробітниками відділу виховного проєктування Інституту проблем виховання НАПН України дослідження за темою «Формування в учнів професійно-ціннісних орієнтацій до трудової діяльності» зокрема довело, що професійно-ціннісні орієнтації впливають на мотивацію особистості у виборі професійної сфери, забезпечують зміст і спрямованість майбутньої професійної діяльності, а в результаті визначають професійну поведінку особистості. Крім того, професійно-ціннісні орієнтації особистості визначають її професійну спрямованість, яка зі свого боку є важливою детермінантною кар'єрної спрямованості.

Аналіз психолого-педагогічної, навчальної і методичної літератури, вивчення закордонного і вітчизняного досвіду, освітньої практики засвідчує відсутність засобів для забезпечення формування кар'єрної спрямованості в учнів ЗЗСО. Одним з провідних чинників такого стану речей є відсутність системного підходу до цього питання як в науковому, так і методичному аспектах його здійснення.

Стан речей визначають комплекс протиріч між: соціальною значущістю підготовки випускників ЗЗСО до професійного самовизначення та незадовільним рівнем їхніх знань щодо змістових складових і цінностей обраної ними професійної сфери; наявним педагогічним потенціалом ЗЗСО у

формуванні кар'єрної спрямованості в учнів та необхідністю його модернізації, а частіше повного оновлення програмно-методичного забезпечення означеного процесу [17, с. 70].

Це обумовило доцільність продовження наукових розвідок у цьому напрямі й ініціювало дослідження співробітниками відділу виховного проєктування Інституту проблем виховання НАПН України 2023-2025 рр. проблеми формування кар'єрної спрямованості в учнів ЗЗСО в умовах Нової української школи (НУШ).

Складовою означеної комплексної теми є індивідуальна тема дослідження, присвячена обґрунтуванню та експериментальній перевірці технології формування кар'єрної спрямованості в учнів ЗЗСО в умовах профільного навчання.

2.2. Стан забезпечення формування в учнів кар'єрної спрямованості в умовах профільного навчання.

Як зазначає Л. Гриневич, успішне впровадження реформи НУШ безпосередньо залежить від ефективної взаємодії між залученими до її розгортання освітніми управліннями, вчителями, батьками, експертами та громадськими організаціями, від розроблення дієвого інструментарію для забезпечення діяльності усіх суб'єктів комплексу НУШ [10].

Розроблення технології формування кар'єрної спрямованості в учнів ЗЗСО в умовах профільного навчання має стати однією зі складових такого інструментарію. Означена технологія покликана забезпечити формування в учнів готовності до свідомого вибору профілю навчання в старшій школі шляхом надання ґрунтовної інформації про зміст, структуру, вимоги кожного напрямку профільного навчання, можливі напрями продовження освіти після закінчення ЗЗСО, поглиблення знань про характер праці найбільш привабливої для учня професійної сфери і шляхів набуття відповідної професії.

Варто зазначити, доцільність розробки технології формування кар'єрної спрямованості у учнів ЗЗСО в умовах профільного навчання засвідчують

результати проведеного у 2023 р. співробітниками відділу виховного проєктування констатувального експерименту.

Зокрема, з метою визначення стану забезпечення професійного самовизначення у учнів ЗЗСО було проведено педагогічний моніторинг, з метою спостереження за означеною складовою освітнього процесу закладів, що беруть участь у експерименті, визначення її стану, характерних особливостей, виявлення тенденцій розвитку, а також прогнозування внесення у подальшому певних змін на формувальному етапі експерименту.

Для проведення моніторингового дослідження було розроблено низку анкет для батьків та вчителів. В анкетуванні брали участь 68 батьків, та 16 педагогів. Одна з анкет містила питання на виявлення стану забезпечення професійного самовизначення у учнів профільної школи, тобто стан організації і проведення в освітньому закладі профорієнтаційної діяльності в умовах профільного навчання (етапи виховного процесу, зміст роботи, результати, умови тощо).

Результати засвідчили, оцінили означений стан, вчителі, як високий 23 %, середній 36 % і низький 41 %; батьки, високий 12 %, середній 26 % і низький 62 % (рис. 1).

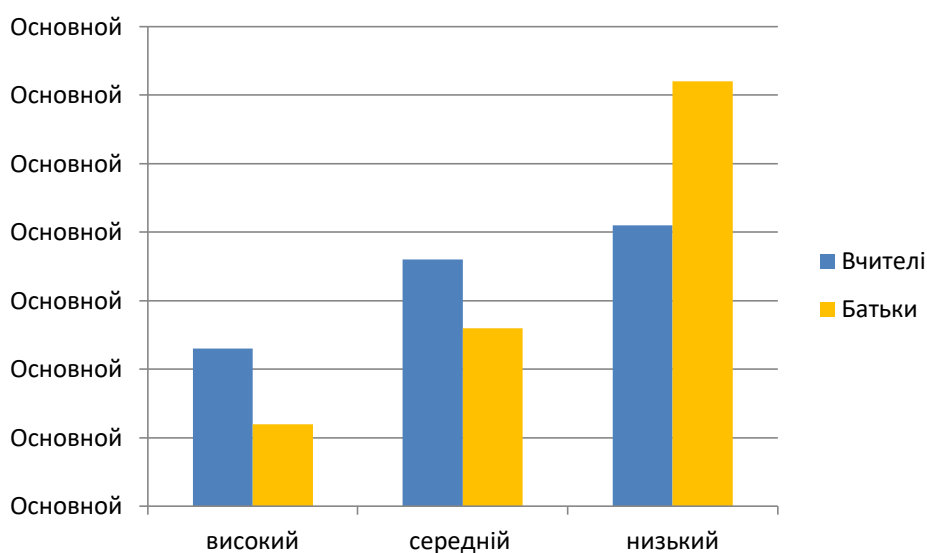

Рис. 1. Оцінка рівня організації і проведення в освітньому закладі профорієнтаційної діяльності в умовах профільного навчання

Тобто, освітня практика дійсно потребує профорієнтаційних технологій професійного самовизначення особистості, особливо з огляду на зміни в організації профільного навчання.

Крім того, було запропоновано анкету з метою визначення рівнів готовності педагогічних працівників до здійснення профорієнтаційної діяльності саме в умовах профільного навчання. За результатами нами було окреслено ознаки чотирьох груп, в залежності від ставлення до здійснення означеної діяльності. Перша, педагоги, які адекватно характеризують сутність профорієнтаційної діяльності в умовах профільного навчання і здійснюють її у повному обсязі; друга, розуміючи сутність і важливість означеної діяльності, здійснюють її епізодично; третя, з одного боку, визнаючи значення професійної орієнтації, відносять до компетенції інших працівників освітнього закладу; четверта, педагоги виявляють часткове розуміння необхідності її здійснення.

З 16 опитаних педагогічних працівників, до першої групи було віднесено 14 %, другої 31 %, третьої 39 %, а решта 16 % четверта.

Варто зазначити, заклади освіти незалежні у виборі підходів до організації професійної орієнтації. При цьому вони мають орієнтуватися на очікувані результати, визначені стандартами освіти. Організація взаємодії суб'єктів профорієнтаційної діяльності, створення профорієнтаційних програм та методик має бути результатом педагогічної творчості та свободи закладів освіти [13]. При цьому ця програма не перелік різноманітних заходів, а логічно побудований та узгоджений документ, що враховує положення типових освітніх програм, якому характерна відповідність між цілями, змістом і очікуваними результатами навчання, документ орієнтований на формування компетентностей здобувачів освіти для забезпечення у майбутньому їхньої успішної самореалізації у суспільстві [13].

Зазначимо, профільна школа має забезпечити здобувачам освіти після завершення навчання в 9-му класі вибір академічного чи професійного напрямів подальшої освіти. Академічний напрям забезпечується академічними ліцеями та переважно спрямовує учнів на продовження навчання в закладах

вищої освіти (ЗВО). Професійний напрям забезпечується професійними коледжами і професійними ліцеями. За результатами навчання випускники отримують певну допрофесійну підготовку та зорієнтованість на опанування обраної ними професії в закладах професійної освіти (ЗПО) чи на продовження навчання у ЗВО [18].

Таким чином, провідним аспектом формування та реалізації змісту профільної середньої освіти є зв'язок з проблемою забезпечення професійного самовизначення особистості.

Зміст профільної середньої освіти має враховувати цільові пріоритети та особливості навчання в закладах освіти, що надають повну загальну середню освіту. Провідною метою розгортання змісту є важливість врахування індивідуальних освітніх потреб кожного учня для забезпечення побудови успішної освітньої і у майбутньому кар'єрної траєкторії.

Зміст утворюють інваріантна та профільна складові. Інваріантний зміст є обов'язковим для всіх освітніх закладів, а профільний забезпечує поглиблене вивчення конкретних предметів залежно від спрямування.

Вище сказане, на нашу думку, доводить необхідність урахування індивідуальних потреб учнів, пристосування освітньої діяльності до їхніх інтересів та кар'єрної спрямованості [7].

Міністерством освіти і науки України в перспективі планується здійснити певні кроки з упровадження реформи НУШ у старшій, тобто профільній, школі, а саме, 2023 р. має відбутися затвердження нового Державного стандарту старшої профільної школи (за двома спрямуваннями - академічний і професійний), до 2025 р. завершитися формування мережі профільних ліцеїв, кадрового складу й обладнання освітніх установ, а вже з 2027 р. НУШ стартує в усіх 10-х класах України.

Варто зауважити, що профільне навчання є різновидом диференційованого та передбачає врахування освітніх потреб, нахилів і здібностей учнів, що забезпечується за рахунок змін у цілях, змісті та структурі організації освітньої діяльності суголосно з процесом їхнього професійного

самовизначення. Метою профільного навчання є забезпечення рівних можливостей для доступу учнівської молоді до здобуття загальноосвітньої профільної й початкової допрофесійної підготовки; гарантування неперервної освіти впродовж життя; виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання й мобільності в умовах сучасного ринку праці [5].

Завданнями профільного навчання є створення умов для врахування й розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, нахилів, здібностей і потреб учнів старшої профільної школи; виховання активно-позитивного ставлення до праці, забезпечення умов для їхнього життєвого і професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору й оволодіння майбутньою професією; формування соціальної, комунікативної, інформаційної, технічної, технологічної компетенцій; забезпечення наступності між загальною середньою і професійною освітою відповідно до обраного профілю [5].

Як зазначає А. Загородня, профільне навчання ґрунтується на таких принципах: фуркації (розподілу учнів за рівнем освітньої підготовки, інтересами, потребами, здібностями і нахилами); варіативності й альтернативності (освітніх програм, технологій навчання і навчально-методичного забезпечення); наступності й неперервності (між допрофільною підготовкою і профільним навчанням, професійною підготовкою); гнучкості (змісту і форм організації профільного навчання, у т. ч. дистанційного; забезпечення можливості зміни профілю); діагностико-прогностичної реалізованості (виявлення здібностей учнів для їхньої обґрунтованої орієнтації на профіль навчання) [5].

2.3. Профорієнтаційна технологія формування в учнів кар'єрної спрямованості в умовах профільного навчання.

Як було зазначено вище, проведене 2020-2022 рр. дослідження дозволило обґрунтувати профорієнтаційну технологію формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів. Структуру й компоненти означеної профорієнтаційної

технології будемо використовувати і надалі як основу для формулювання подібних конструктів.

Таким чином, на наш погляд, профорієнтаційна технологія формування кар'єрної спрямованості в учнів ЗЗСО в умовах профільного навчання має містити опис таких складових елементів:

1. Цільовий компонент: мета; завдання; принципи, що визначатимуть сутність змісту, добору засобів та з'ясування механізмів здійснення процесу.

2. Процесуально-практичний компонент: опис змісту; окреслення педагогічних засобів, форм, методів, що забезпечують упровадження змісту, засвоєння знань, розвиток умінь та формування навичок; визначення механізму реалізації змісту й педагогічних засобів.

3. Контрольно-оцінний компонент: опис цільового діагностичного інструментарію; опис процедури здійснення діагностики проміжних і фінальних результатів.

4. Компонент забезпечення здійснення й керування процесом: чинники (особи), що забезпечують профорієнтаційну діяльність суб'єктів освітнього процесу та координацію цієї діяльності; зміст діяльності (упровадження відповідних освітніх курсів, проведення тренінгів, здійснення діагностики, консультування, визначення засобів координації й подальшого супроводу).

5. Результативний компонент: чіткий опис фінального результату; опис процесів чи напрямів розвитку особистості, що результат опосередковано ініціює та активує.

Як зазначає З. Охріменко, в сучасних соціально-економічних умовах профорієнтаційна технологія постає як сукупність способів, прийомів, принципів і методів профорієнтації, що базуються на методичному арсеналі особистісно орієнтованого підходу та відповідають таким вимогам, як діалогічність, діяльнісно творчий характер, спрямованість на підтримку індивідуального розвитку, представлення учневі необхідного простору свободи для прийняття самостійних рішень, творчості, вибору змісту й засобів у професійному самовизначенні й подальшому професійному становленні [11,

с. 70].

У процесі дослідження спиратимемося на визначені З. Охріменко умови ефективності впровадження профорієнтаційних технологій, які полягають у сприянні розвитку й саморозвитку учнів з огляду на їхні індивідуальні особливості; підвищенні продуктивності освітнього процесу за рахунок особистісного (самоцінного) забарвлення предметного матеріалу; наданні учням простору для прояву креативності та створення умов для самовираження; сприянні духовному вихованню й особистісному зростанню підростаючого покоління [11, с. 70].

Сутність профорієнтаційної технології полягає в тому, що вона має базуватися на рефлексивно-вольових механізмах особистості, яка самовизначається в професії.

На думку І. Беґа, є підстави розглядати особистість у її теперішньому часі як інноваційну, тобто таку, яка за своїми внутрішніми набутками суголосна нормативам, які породжує суспільство з позиції більш широких і вагомих цілей.

За таких умов, щоб відповідати новому часу, кожна особистість має розвивати в собі вміння досконало робити ту справу, тобто бути успішною в тій професійній сфері, до вибору якої вона була спрямована певними обставинами. Для цього слід сприяти виробленню в особі прагнення стати кращою, ніж є, своєчасно нівелюючи особистісні недоліки та формуючи нові якості, необхідні для життя, постійно перетворювати їх на власний досвід, поєднання якого з теперішніми набутками й приводить до бажаного успіху [2, с. 45].

Профорієнтаційна діяльність є складовою виховного процесу і тому вимагає більш розгорнутого уявлення про цінності, спираючись на які вона має здійснюватися. Дві суттєво відмінні їхні групи визначає І. Беґ.

Цінності першої групи пов'язані з успішністю в тій чи іншій діяльності. Надалі вони забезпечують кар'єрну спрямованість і відповідно кар'єрний успіх особистості. До таких цінностей доцільно віднести старанність, акуратність, комунікабельність, вміння планувати та самоконтролювати власні професійні вміння і таке інше [2, с. 46].

Другу групу цінностей складають ті, що представляють глибинну сутність особистості, її духовну спрямованість. Таким склався життєвий світогляд, що сучасна людина більше замислюється над діяльнісними цінностями, ніж над духовними, вважає перші важливішими. Однак, якраз милосердя, любов, вірність, альтруїзм і багато інших цінностей репрезентують вищий сенс життя особистості.

Тож стратегією сучасного виховання має стати доцільне поєднання у внутрішньому світі особистості цих двох груп цінностей, де на перших місцях у їхній ієрархії повинні бути духовні цінності. Особистість має сформувати готовність присвятити свою професійну майстерність вищому сенсу життя, тоді вона повністю забезпечить свій цілісний саморозвиток.

З огляду на важливість змістово-цілових характеристик виховного процесу І. Бехом у монографії «Особистість у сяйві духовності» запропоновано педагогам дієвий виховних інструментарій для своєї праці. Виховний інструментарій представлено у вигляді тринадцяти особистісно перетворювальних настанов [2, с. 47].

Варто зазначити, що в психолого-педагогічній літературі «ціннісні орієнтації» розуміють як компонент складної структури ставлень особистості до умов її існування та діяльності, пов'язуючи в єдине ціле суспільне, групове й індивідуальне у свідомості та поведінці. Наявність сталих ціннісних орієнтацій характеризує зрілість особистості, є узагальненим показником рівня її духовного розвитку, своєрідним орієнтиром та відповідним регулятором поведінки й діяльності в предметній і соціальній реальності [3; 4; 12].

Ціннісні орієнтації є основою професійного самовизначення особистості як суб'єкта власних життєвих позицій, планів і перспектив. Ефективність цього процесу зростає за умови наявності в індивіда можливостей порівнювати образ свого «Я – зараз» і «Я – у майбутньому», тобто в певному сенсі із професійним ідеалом, з образом «Я – професіонал» [4].

Молода особа як динамічна система перебуває в стані безперервної зміни і розвитку, у процесі якого все більшого значення набувають внутрішні рушійні

сили, які дають змогу людині самостійно визначати завдання й напрям власного розвитку, тому ціннісні орієнтації спрямовують та коригують процес цілепокладання людини, створюючи основу для вибору з наявних альтернатив цілей і засобів. Тим самим система ціннісних орієнтацій визначає життєву перспективу, «вектор» розвитку особистості як найважливіше внутрішнє її джерело й механізм [4; 16].

Вибір певних напрямів життєвого шляху, основних цілей самовизначення означає насамперед вибір основних ціннісних орієнтацій. Це значить, що поряд із загальносуспільною структурою системи ціннісних орієнтацій кожній людині властива своя система, у якій певні ціннісні орієнтації займають відповідне рангове місце і цим визначають сенс вибраного життєвого шляху. Це й зумовлює важливість формування індивідуальних ціннісних орієнтацій, які б регулювали життєві пріоритети, визначали цілі життя. Орієнтуючись у широкому спектрі загальносуспільних ціннісних орієнтацій і цінностей, індивід вибирає ті з них, які найбільш тісно пов'язані із його домінуючими потребами [4; 6]. Так, ціннісні орієнтації як механізм особистісного зростання й саморозвитку самі мають розвивальний характер і є динамічною системою [3; 4].

Н. Гребінь-Крушельницька зазначає, що ціннісні орієнтації особистості можна визначити як цілі, пріоритети, життєві ідеали, що мотивують на досягнення успіху, спрямовують на усвідомлення й задоволення потреб особистісно-професійного зростання та є основою для самовизначення, що забезпечує вибір життєвих позицій, планів, перспектив, зумовлює сенс вибраного життєвого шляху [4].

2.4. Впровадження профорієнтаційної технології формування в учнів кар'єрної спрямованості в умовах профільного навчання НУШ.

Для нас одним з результатів проведеного експерименту є впевненість у необхідності створення ресурсних центрів виховних технологій освітніх закладів для забезпечення зокрема дієвого впровадження профорієнтаційної

технології формування в учнів кар'єрної спрямованості в умовах профільного навчання.

Метою діяльності центрів має бути не тільки накопичення розробок занять виховної спрямованості кожної предметної галузі, виховних заходів, портфоліо педагогів з висвітленням досвіду виховної роботи, тощо, а і база даних презентацій закладів освіти різного типу, матеріалів зустрічей з представниками цих закладів та ілюстративний матеріал за наслідками проведених екскурсій до училищ, коледжів, університетів, виробництв, офісів компаній, центрів зайнятості тощо. А також матеріали індивідуальних, або групових проєктів щодо вивчення світу професій та ринку праці, матеріали наскрізних уроків (занять) з елементами профорієнтаційної спрямованості, бесід з випускниками закладів про професії та шляхи набуття ним цих професій, тощо [8]

Варто зазначити, діяльність ресурсних центрів виховних технологій освітніх закладів по формуванню готовності підростаючої особистості до сприйняття виховних впливів і правильного реагування на них можливо шляхом створення відповідних умов [1].

На нашу думку, в аспекті проблеми, що досліджується, такими умовами є:

1. Спрямованість взаємодії суб'єктів профорієнтаційної діяльності на перспективу, зокрема у аспекті забезпечення розвитку особистості вихованця. Наприклад, одним з напрямів такої діяльності може бути проведення педагогічними працівниками тривалої, цілеспрямованої роботи з вивчення і розвитку в учнів креативних можливостей так необхідних у будь-якій сфері професійної діяльності людини, чи добору видів профорієнтаційної діяльності відповідно до здібностей кожного з них.

2. Програмно-цільовий педагогічний вплив на учнів згідно з їхніми новими особистісними утвореннями. За такого характеру виховного впливу дії педагогічних працівників мають випереджальний характер, зумовлюються не наявною ситуацією, а його цілями, розробленою програмою дій, і ситуація

створюється як результат постановки цілі й розробки програми.

3. Забезпечення творчої самодіяльності учнів у всіх її видах і формах. До творчої самодіяльності їх необхідно послідовно й цілеспрямовано готувати. Це важливо також тим, що обумовлює необхідність сприяння учням у формуванні і розвитку вмінь та навичок самоорганізації життєдіяльності.

4. В основу діяльності центру має бути покладено орієнтацію педагогічних впливів на виховання успіхом. Виховання успіхом є однією з важливих умов розвитку особистості. Лише успіх молодшої людини формує у неї достатню віру в себе і на цій основі – прагнення стати кращою.

Спрямованість діяльності центру має відповідати визначеній колегами у матеріалах «Професійна орієнтація у Новій українській школі» базовій формулі цілісної професійної орієнтації в закладах освіти (наскрізна професійна орієнтація, профорієнтаційні курси, практика та волонтерство) і забезпечувати організацію, координацію і впровадження змісту усіх її елементів [13].

Наскрізна професійна орієнтація обумовлює доцільність розширення змісту освітнього процесу за рахунок включення матеріалів профорієнтаційного спрямування, які зокрема встановлюють зв'язок між предметними галузями і відповідними професійними сферами діяльності людини, знайомлять з професіями та окремими спеціальностями, їх місцем на сучасному ринку праці, тенденціями і перспективами розвитку, що опосередковано спонукає учнів до вибору майбутньої професії, дозволяє на наступних етапах профорієнтаційної діяльності освітнього закладу точніше виявляти їхні професійні мотиви, інтереси та нахили, сприяти формуванню кар'єрної спрямованості.

Профорієнтаційні курси на рівні базової та старшої профільної освіти мають поставати як факультативні курси та курси за вибором. Для базової школи це має бути курси, що забезпечують усвідомлений вибір учнями напряму профільного навчання, а на рівні профільної школи курси спрямовані вже на вибір майбутнього професійного шляху, тобто на формування кар'єрної спрямованості [15].

Не останнє місце в означеній профорієнтаційній діяльності освітнього закладу має займати організація професійних проб.

Професійна проба спрямована на моделювання окремих ключових елементів дій притаманних відповідній сфері професійної діяльності людини, краще конкретній професії. Це дозволяє учням отримати уявлення про характер і особливості здійснення певних професійних дій, результатів цих дій і отримати уявлення про можливість застосування наявних в них знань і умінь на практиці, в реальних життєвих ситуаціях. При цьому учні не тільки вивчають свої сильні та слабкі сторони, а і визначають, які навички їм потрібно поліпшити і яких знань набути для досягнення результатів в обраній професійній сфері.

І головне, учні отримують можливість зрозуміти, чи відповідає обрана професія їхнім особистим цілям і інтересам, зіставити свої професійні наміри з обраною професією, оцінити, якими компетенціями варто оволодіти для успішної самореалізації у майбутньому в обраній професійній галузі, створює сприятливі умови для усвідомленого і обґрунтованого професійного самовизначення, прийняття рішення щодо шляхів побудови своєї майбутньої професійної кар'єри.

Практика та волонтерство може здійснюватися під час роботи над різноплановими проєктними задачами (створення інформаційних матеріалів за темами «Підприємства нашого міста, «Подорож у світ професій», «Професії майбутнього» тощо), залучення та заохочення до добровільної, волонтерської діяльності, до виконання суспільно-корисних і професійно-орієнтованих справ, наприклад, до озеленення пришкільних територій чи впорядкування громадських об'єктів, тощо [13].

Важливість волонтерської та добродійної діяльності для розвитку особистості важко переоцінити. Це не лише сприяє безкорисливій допомозі учнями оточуючим, але й сприяє піднесенню різних аспектів особистості, а саме, розвитку фізичних, інтелектуальних, моральних, якостей, формування громадянської позиції, патріотизму, любові до українського народу, до

України, тощо.

Участь у волонтерських заходах може включати фізичну активність, що сприяє розвитку фізичної витривалості та сили. Під час волонтерської діяльності учні можуть стикатися з новими ситуаціями, вирішувати проблеми та працювати у команді. Це сприяє розвитку критичного мислення та творчих навичок. Волонтерство надає можливість виявити емпатію, співчуття та відчуття відповідальності перед іншими, сприяє вихованню моральних цінностей, таких як справедливість, терпимість тощо. Участь у волонтерських проектах допомагає формувати усвідомленість громадянської відповідальності та заохочує активну участь в житті суспільства.

2.5. Висновки. Важливість формування в учнів ЗЗСО кар'єрної спрямованості зумовлена тим, що вона визначатиме усе подальше життя молодшої людини. Рівень сформованості кар'єрної спрямованості засвідчує рівень готовності учнів до професійного самовизначення, обґрунтованість й адекватність вибору професії. В умовах продовження розгортання реформи НУШ, особливо у профільній школі, продовжуються дослідження, спрямовані на модернізацію змісту, пошук нових форм функціонування суб'єктів профорієнтаційної діяльності освітніх закладів різного рівня, розроблення інноваційних виховних технологій забезпечення професійного самовизначення особистості.

На нашу думку, профорієнтаційна технологія формування кар'єрної спрямованості в учнів ЗЗСО має враховувати необхідність формування в них професійно-ціннісних орієнтацій до трудової діяльності, мати чітку структуру, містити складові елементи, дієвість яких доведено дослідженнями, здійсненими в попередні роки співробітниками відділу виховного проектування Інституту проблем виховання НАПН України.

Подальші дослідження проблеми формування кар'єрної спрямованості в учнів ЗЗСО в умовах НУШ мають здійснюватися у напрямі теоретичного обґрунтування розширення диференційованого підходу до організації

освітнього процесу профільної школи загалом, інтеграції загальноосвітніх і професійно-орієнтованих предметів, наповнення їх профорієнтаційним змістом, розробки програмно-методичного забезпечення професійного самовизначення зростаючої особистості у процесі профільного навчання.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Сучасна освіта на шляху досконалості. Рідна школа, № 1-2 (1072). 2021. С. 32-37., с. 13-14
2. Бех І. Д. Особистість у саяві духовності: монографія. Київ - Чернівці: «Букрек», 2021. 244 с.
3. Белякова С. М, Бочаріна Н. А., Стеценко А. І. Емпіричне дослідження особливостей ціннісних орієнтацій дорослих / Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія». Ужгород. нац. ун-т. Видавн. дім «Гельветика», 2022. Вип. 1. С. 77–82.
4. Гребінь-Крушельницька Н. Ю. Ціннісні орієнтації особистості як фактор розвитку мотивації досягнення успіху. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах, 2023, № 86, С. 53.
5. Загородня А. А. Система профільного навчання у старшій школі у добу незалежності. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020, № 69, Т. 1. С. 163-164
6. Кавалеров А. А. Цінність у соціокультурній трансформації. Одеса: Астропринт, 2001. 221 с.
7. Кремень В. Г., Топузов О. М., Ляшенко О. І., Мальований Ю. І., Засєкіна Т. М. Профільна середня освіта: концептуальні засади для Нової української школи. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 2023, № 5(2). С. 1-8. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5201>
8. Морін О.Л. Результати констатувального експерименту по формуванню в учнів ЗЗСО кар'єрної спрямованості. Зростаюча особистість у смислоціннісних образах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 листопада 2023 р.). Івано-Франківськ: «НАІР», 2023. С. 181-186.
9. Морін О. Л. Аспекти побудови профорієнтаційної технології формування кар'єрної спрямованості в учнів закладів загальної середньої освіти. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2022 рік. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. Вип. 11. С. 181-185.
10. Нова українська школа. Дорожня карта реформи базової та профільної школи. Проєкт для обговорення/ Вакуленко Т., Гриневич Л., Лінник О. та інші; за заг. ред. Л. Гриневич. Київ: АКМЕ ГРУП, 2021. 46 с.
11. Охріменко З. В. Формування професійно-ціннісних орієнтацій в учнів до трудової діяльності. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Вип. 26. Кн. 2. 2022. С. 66-77. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-2-66-77>
12. Професійна педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 389 с.
13. Професійна орієнтація у Новій українській школі. Матеріали Програми ЄС «“EU4Skills”: кращі навички для сучасної України». 2020. 36 с. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/konczepczyia-profori%D1%94ntaczii%CC%88-dlya-gromadskogo-obgovorenniya-16_12_20-.pdf (дата звернення 12.02.2025)
14. Реалізація профільного навчання в умовах Нової української школи : зб. матер. наук.-практ. семінару, м. Київ, 24 жовт. 2019 р. / [наук. ред. Г. О. Васьківська]. Київ : Ін-т

пед. НАПН України, 2019. 132 с.

15. Форми і методи формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності: методичні рекомендації / З. В. Охріменко, О. Л. Морін, А. М. Шевенко, Г. Р. Вороніна; за ред. З. В. Охріменко. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 90 с.

16. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2015 року) / Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики; [редкол.: І. О. Жданов, гол. ред. колег., О. Й. Ярема, І. І. Беляєва та ін.]. Київ, 2016. 200 с.

17. Штученко І. Є. Ціннісно-мотиваційні детермінанти формування кар'єрної спрямованості студентів технічних спеціальностей. Проблеми екстремальної та кризової психології, 2015. Вип. 18. С. 259-268. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekp_2015_18_34

18. Якою вбачають профільну школу за десять років. URL: <https://oplatforma.com.ua/article/1186-qqq-17-m1-24-01-2017-yakoyu-vbachayut-proflnu-shkolu-za-desyat-rokv>» (дата звернення 12.02.2025)

РОЗДІЛ III.

ФОРМУВАННЯ КАР'ЄРНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ УЧНІВ В УМОВАХ РОБОТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ЗЗСО

3.1. Вступ. Майбутнє успішних країн у певній мірі залежить від розвитку малого бізнесу, а люди, які здатні до самозайнятості складають його основу. Вони відкривають робочі місця для інших, сплачують податки, створюють новий продукт. Людина з підприємницьким мисленням психологічно готова до викликів ринкового середовища. Підготовка молодого покоління підприємців починається з бажання у підлітковому віці бути автономним, самостійно вирішувати власні справи, а у майбутньому бути фінансово забезпеченим і незалежним.

Отже, для практичних психологів важливим постає питання забезпечення психолого-педагогічного супроводу підготовки молодого покоління до реалізації особистісних та професійних цілей, здатності здійснити усвідомлений та цілеспрямований вибір майбутньої професії, втілювати власні амбіції.

Держава потребує не лише компетентних спеціалістів, а й людей, які у професійній діяльності покеровуються сенсами, що ґрунтується на засадах професійного гуманізму, створення робочих місць, підвищення рівня якості науково-технологічних розробок, гармонізації особистісного та професійного простору, цінності професійної самореалізації та побудови кар'єри.

Поняття «кар'єра» раніше сприймалося у негативному забарвленні, вважалося, що людина, яка планує здійснити професійну кар'єру, поступається нормами і правилами порядності, це поняття асоціювалося з «кар'єризмом», намаганням здобути кар'єру, не рахуючись з інтересами громадської справи; гонитва за особистими успіхами.

Зовсім інший підтекст мають сучасні погляди на розвиток кар'єри молодого людини. Воно широко використовується у наукових працях різних авторів, які досліджують рушійні мотиви, що спонукають особистість до саморозвитку, автономії, орієнтації на внутрішні ресурси, відповідальності за

власне майбутнє тощо.

Здобувачі освіти через декілька років стануть повноправними учасниками виробничих процесів та відносин. Нашим завданням є підготувати молодь для особистісної і професійної самореалізації, надати спрямування до неперервного розвитку, пошуку свого місця у професійному світі, сформувати кар'єрну спрямованість.

3.2. Формування кар'єрної спрямованості в учнів закладів загальної середньої освіти як завдання Нової української школи.

Сучасність висуває до підлітка низку вимог, серед яких визначення життєвих цілей, включення у суспільно-корисну діяльність, усвідомлення власної суб'єктності у процесі життєдіяльності. У концепції профорієнтації Нової української школи зазначається, що профорієнтація має стати складовою Нової української школи, яка покликана допомогти здобувачам освіти бути конкурентоздатними та самостійними.

Професійне самовизначення набуває цілеспрямованого та усвідомленого характеру, це означає, що здобувач освіти обиратимуть своє професійне майбутнє з урахуванням потреб ринку праці та власних індивідуально-типологічних особливостей. У матеріалах концепції профорієнтації НУШ наголошується, що кар'єра для молоді знаходиться серед трійки основних пріоритетів в їхньому житті [15, с. 7].

Отже, формування кар'єрної спрямованості у здобувачів освіти закладів загальної середньої освіти (надалі ЗЗСО) є актуальною потребою профорієнтації в Новій українській школі.

Основними напрямками профорієнтаційної роботи в школі є профінформація, профдіагностика, профконсультування. Профорієнтаційні заходи, які організовуються і проводяться у закладах загальної середньої освіти мають відповідати вимогам, які окреслені у Концепції «Професійна орієнтація у Новій українській школі».

По-перше, профорієнтація, яка розвиває у здобувачах освіти сучасні

знання та компетентності, а головне, вона має підсилювати віру учнів в себе і свої сили. Спрямувати їх на максимальне розкриття власного потенціалу.

По-друге, професійна орієнтація у Новій українській школі має здійснюватися на якісно новому рівні, зокрема враховувати необхідність формування в учнів кар'єрної спрямованості.

По-третє, профорієнтаційна робота має бути наскрізною, а це означає, що мета Нової української школи, це навчання здобувачів освіти для життя буде задовольнятися.

Отже, сучасна профорієнтація, це не тільки «про професії та ринок праці», сучасні підлітки прагнуть самостійно та свідомо робити вибір, розуміти його значення та наслідки. Школа покликана створити цілісні умови для повної реалізації цього прагнення. Сучасна професійна орієнтація, як наскрізний процес, може сприяти формуванню свідомого вибору через опанування учнями життєво необхідних навичок, зокрема підприємливість та фінансова грамотність, що передбачають ініціативність, готовність брати відповідальність за власні рішення, вміння організовувати свою діяльність для досягнення цілей [15 с. 10].

Підтвердження нагальності поставлених завдань представлено у Державному стандарті базової середньої освіти (5-9 класи НУШ), а саме серед ціннісних орієнтирів базової середньої освіти ми знаходимо становлення вільної особистості та самостійність. Також звертаємо увагу на основні компетентності та наскрізні вміння, які формуються у здобувачів освіти базової середньої школи, це підприємливість та ініціативність, які бажані у формуванні кар'єрної спрямованості [4].

Отже проблема формування кар'єрної спрямованості здобувачів освіти є одним із завдань Нової української школи.

3.3. Врахування вікових та особистісних особливостей підлітків у формуванні кар'єрної спрямованості.

Підлітковий вік визначається характерними ознаками, що яскраво демонструють нагальні потреби зазначеного періоду. Підлітку необхідно замислюватися над вибором майбутньої професії, але немаловажним є той аспект, чи свідомий цей вибір, чи являється підліток суб'єктом здійснення вибору майбутнього, чи орієнтований він на успіх і кар'єру?

Успішність роботи педагогічних працівників психологічної служби закладу загальної середньої освіти з підлітками визначається урахуванням їх вікових та психологічних особливостей. Зазначимо основні новоутворення підліткового віку та можливість їх врахування у формуванні кар'єрної спрямованості підлітків.

Найважливішим новоутворенням підліткового віку є становлення самосвідомості. Самосвідомість характеризується почуттям дорослості. У підлітків з'являється почуття соціальної відповідальності за себе і за інших. На перший план виступає потреба у самоствердженні. Зростає прагнення бути самостійними [2. с. 52].

Підлітковий вік більше, ніж інші періоди життя, залежить від оточуючих реалій, тож є доцільним для здобувачів освіти підліткового віку інтенсивно наповнювати профорієнтаційним змістом напрями діяльності працівників психологічної служби закладу загальної середньої освіти. Неоніла Антонівна Побірченко у межах наукового психолого-педагогічного проекту «Вибір успішної професії», який запроваджувався школами України запропонувала створення у освітніх закладах профорієнтаційного простору для учнів, з метою сприяння їх цілеспрямованому професійному самовизначенню [12]. Насьогодні, ця пропозиція є дуже слушною, з урахуванням потреби Нової української школи у забезпеченні наскрізної профорієнтації [15. с. 15].

Педагогічні працівники психологічної служби ЗЗСО забезпечують цілісний розвиток особистості здобувача освіти. Практичний психолог веде спостереження і вчасно проводить діагностику та розвиток всіх сфер

особистості, а саме на рівні сформованості когнітивної сфери, діагностується рівень засвоєння об'єму теоретичних знань, мисленнєвої діяльності, здатності до аналітично-синтетичних операцій тощо. Сформованість емоційно-вольової сфери сучасної молоді передбачає оволодіння навиками саморегуляції, емоційної стійкості, розвиток емоційного інтелекту тощо. Поведінковий компонент особистості важливий у напрацюванні стратегій поведінки молоді, що дозволяють у повній мірі розкрити потенціал молодої людини та знайти шляхи втілення її власних потенцій у життєдіяльності та зреалізувати їх майбутній професії. Особливої уваги заслуговує процес формування ціннісно-смислового компоненту особистості молодої людини, цей компонент є визначальним щодо вектору розвитку особистості, наповнення цінностями та смислами побудови майбутнього, вибір життєвого еталону, орієнтація на ціннісно-смисловий кейс молодої людини.

Основне місце у процесі розвитку особистості надано її спрямованості. Спрямованість особистості – домінуюче ставлення; підструктура особистості, яка стосується вищих соціально-психологічних рівнів і виступає одним з основних регуляторів поведінки [18. с. 64-65]. Це складний процес формування мотивів, цілей, уподобань, переконань та цінностей, що визначають поведінку особистості.

Розглянемо фактори, що впливають на спрямованість особистості і які активно формуються, виявляються і розвиваються у період підлітковості: вплив цінностей (формуються); вплив переконань (формуються); інтереси (активно розвиваються і виявляються), потреби (сформовані нижчого порядку, формуються верхнього) та бажання (виявляються); вплив навколишнього оточення/середовища/історичних подій.

Цінності вважаються основним фактором спрямованості особистості, вони визначають те, що для особистості є першорядним, саме цінності визначають цілі особистості та шляхи їх досягнення, це стосується і майбутньої професії. Ми знаємо багато прикладів, де саме професія, професійний шлях, професійна самореалізація та кар'єрне зростання були головними цінностями

людини.

Наступним важливим фактором спрямованості є переконання особистості. У процесі навчання в школі переконання активно формуються під дією впливу як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. Це сприятливий період для формування переконань підлітків, які визначають ставлення до себе, до інших, до оточуючого світу, до власного майбутнього у тому числі і професійного. Переконання підлітків формуються у процесі навчання – з отриманням певного об'єму інформації та з досвідом – напрацювання навичок, умінь, компетенцій. Отже, спрямованість підлітків залежить від їх переконань, а практичний психолог навчального закладу у процесі профорієнтації виявляє їх переконання щодо майбутньої професії.

Безпосередній вплив на спрямованість мають інтереси особистості, особливо на кар'єрну спрямованість, бо інтереси визначають напрямок майбутньої професійної діяльності. Спираючись на власні інтереси, особистість приймає рішення щодо подальшого навчання, напряму навчання, напряму професійної діяльності.

Важливим фактором спрямованості є потреби, можна залишитися на рівні фізіологічних потреб, задоволення потреб первинного порядку, а можна досягнути самоактуалізації – вершини професійного розвитку, і саме кар'єрна спрямованість буде активізувати підлітків до її досягнення.

Бажання бути успішним, самодостатнім, зреалізованим у професійному сенсі також визначається кар'єрною спрямованістю. Бажання кращого, ніж є, бажання бути професіоналом, експертом у обраній справі, бажання розвиватися у напрямі обраної діяльності.

Також потрібно зважати на фактор зовнішнього впливу, а саме вплив навколишнього оточення, середовища, історичного моменту на формування спрямованості особистості. Це можуть бути виклики сьогодення, перебування у ситуації невизначеності, стрімких змін тощо. А оточення старшого підлітка може значно впливати на його цінності та переконання, що є прийнятними для певної групи людей, а також формувати інтереси та потреби.

Наприклад, оточення людей, які обрали для себе споживацький стиль життя, своїм прикладом активно формують споживацькі цінності у власних дітей. Тому так важливо, щоб практичний психолог школи був готовий до трансляції альтернативних цінностей: цінностей особистісного та професійного зростання, цінностей праці, цінностей автономії та незалежності тощо.

Отже, кар'єрна спрямованість старших підлітків формується у процесі взаємодії цінностей, переконань, інтересів, потреб та бажань, а також з урахуванням зовнішніх обставин, а вікові зміни детермінують цей процес.

3.4. Профорієнтаційна технологія формування кар'єрної спрямованості учнів в умовах роботи психологічної служби ЗЗСО.

Кар'єрна спрямованість передбачає формування у здобувачів освіти високого рівня суб'єктності, візуалізацію професійного плану та бачення траєкторії кар'єрної перспективи. За визначенням О. І. Кузнєцова – кар'єрна спрямованість особистості обумовлена сукупністю мотивів діяльності, ціннісних орієнтацій, смислів життя [6].

І. Бех зазначає, що найважливішим завданням стає навчити молоду людину самовизначатися, створювати і реалізовувати індивідуальну програму власної самозміни [1. с. 270].

У свою чергу З. Охріменко зазначає, що сутність проблеми формування кар'єрної спрямованості в учнів старшого підліткового і юнацького віку буде розглядатися як завдання створення виховних технологій, спрямованих на забезпечення активізації процесу професійного саморозвитку особистості з урахуванням вимог сучасного ринку праці й умов воєнного стану [8].

Як сформувати кар'єрну спрямованість учнів закладів загальної середньої освіти з урахуванням сучасних тенденцій і вимог до молодого покоління?

Ми пропонуємо впроваджувати в практику роботи психологічної служби закладів загальної середньої освіти профорієнтаційну технологію формування кар'єрної спрямованості підлітків.

Профорієнтаційна технологія формування кар'єрної спрямованості

підлітків, це сукупність методів (способів) психологічного впливу, які дають можливість вплинути на заміну пасивної/байдужої позиції на активну позицію щодо власного професійного майбутнього.

Ми намагаємося надати молоді альтернативні стратегії особистісно-професійного зростання замість усталених позицій відстороненості та уникнення відповідальності з майбутнє, перекладання відповідальності за особистісно-професійний розвиток на інших.

Мета розробки профорієнтаційної технології: організація процесу психологічного впливу на підлітків з метою здійснення цілеспрямованого професійного самовизначення та формування кар'єрної спрямованості.

Структурні компоненти профорієнтаційної технології формування кар'єрної спрямованості учнів в умовах роботи психологічної служби ЗЗСО: ***інформаційно-ознайомчий, ціннісно-смісловий, діагностико-аналітичний, мотиваційно-розвивальний.***

Інформаційно-ознайомчий компонент технології: На етапі профінформації, ми рекомендуємо зосередити увагу підлітків на сферах діяльності та можливості побудови кар'єри в їх площині. Знайомимо здобувачів освіти з типами кар'єри, етапами кар'єрного розвитку тощо. У процесі профінформації можна наводити приклади видатних особистостей, що реалізували власні ідеї у професійній сфері, розглядати їх шлях побудови кар'єри.

Ціннісно-смісловий компонент технології: У процесі проведення профбесіди доносимо до підлітків значення і цінність праці. Проговорюємо, що людина сформувалася як мислячий вид у процесі праці. Загострюємо увагу на тому аспекті, що вершиною особистісних потреб людини є професійна самореалізація. Зазначаємо, що саме діяльність сповнює життя людини сенсами тощо.

Діагностико-аналітичний компонент технології: У процесі профдіагностики варто звертати увагу підлітків на необхідність не лише визначатися з певною сферою професій, а й орієнтуватися на максимальне

розкриття власного потенціалу у майбутній діяльності.

Мотиваційно-розвивальний компонент технології: Професійна консультація може включати компонент орієнтації здобувачів освіти на підвищення рівня домагань, постановку цілей, розробку шляхів їх досягнення. Мотиваційні заходи до підсилення зацікавленості підлітків власним професійним майбутнім. Створення стійкого прагнення до самореалізації підлітків.

Отже, розвиток структурних компонентів профорієнтаційної технології формування кар'єрної спрямованості учнів в умовах роботи психологічної служби ЗЗСО буде залежати від суб'єктності здобувача освіти.

У період навчання в школі у здобувачів освіти доцільно формувати особистісні якості, які сприяють кар'єрному зростанню, це здатність підлітка до самопізнання і самоаналізу, амбітність, цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність, гнучкість та стресостійкість.

Наголосимо на важливості формування у здобувачів освіти прагнення до самореалізації. Як розвинути у підлітка задоволення від досягнень? У процесі індивідуальної консультації практичний психолог з'ясовує у підлітка його плани на майбутнє. Практичний психолог спільно з дитиною пропрацьовує траєкторію розвитку, окреслюючи конкретні кроки. Кожен крок має спонукати підлітка до просування вперед. Наприклад, учню потрібно виправити оцінку з певного предмета. Він разом з психологом напрацьовує траєкторію виправлення оцінки, де зазначаються всі необхідні кроки, а по досягненню результату одного з корків обговорюються у процесі консультації емоції дитини, її стан, ресурси та можливість рухатися далі. Таким чином у підлітка закріплюється позитивне ставлення до власного досягнення, повторення ситуацій успіху призводить до фіксації на позитивному підкріпленні і поступово стає потребою у подальших досягненнях.

Т. Титаренко зазначає, що домагання виникають тоді, коли життєва ситуація вже сприяє або може почати сприяти активації саме цих очікувань, бажань. Домагання наодинці із собою не виникають, їх виникнення потребує

відповідного середовища, певних зовнішніх стимулів, очікувань з боку значимих близьких [19].

Прагнення досягти вищого статусу часто поєднується з внутрішнім бажанням довести свою цінність і компетентність, що сприяє підвищенню самоповаги.

Робота психологічної служби закладу загальної середньої освіти передбачає наступні напрями взаємодії з підлітками, які задовольняють потребу в виборі майбутньої професії та побудові професійного плану: підготовка учнів до профільного навчання у старшій школі, професійна орієнтація, психологічна просвіта та профінформація, групова та індивідуальна профдіагностика, профконсультування [16].

Ми зазначали, що для успішного майбутнього недостатньо обрати певний професійний напрям, потрібно сформувати у здобувача освіти прагнення домогтися певних результатів в обраній сфері. Важливим є дослідження рівня домагань здобувачів освіти, відслідковувати їх прагнення ставити собі цілі. Звичайно, що серед учнів є такі, які надають перевагу «спокійному життю» без перенавантажень, вони не готові напружуватися задля будь чого, їх основна орієнтація – не обтяжувати себе, бо так чи інакше життя більш-менш владається.

У своїй теорії професійного розвитку Дональд Сьюпер зазначав, що людина прагне реалізувати свою «Я-концепцію» через вибір професії. Думка, що через професію людина самовиражається може бути сприйнята підлітками як додаткова мотивація для свідомого та цілеспрямованого професійного самовизначення. Розуміння того, що людина, яка прагне здійснити кар'єру і бути успішною у певній мірі ототожнює себе зі своєю справою, буде сприяти відповідальному ставленню підлітка до власного вибору. Отже, спрямованість на пошук своєї справи буде набирати для підлітка нового сенсу та значення.

Представимо етапи професійного розвитку Д. Сьюпера та напрями роботи практичного психолога освітнього закладу, які стосуються здобувачів освіти у процесі навчання.

На етапі зростання (від народження до 14 років), коли відбувається інтенсивний розвиток інтересів, здібностей та інших індивідуально-психологічних особливостей, практичний психолог допомагає підлітку ознайомитися зі світом професій, визначити цікаві професійні напрями, пропонує інтерактиви профінформаційного спрямування: ігри, квести, перегляд відео тощо.

На етапі дослідження (від 15 і до 24 років), коли з'являється можливість у підлітків апробації своїх сил, спектр впливу практичного психолога на значно збільшується. Доцільними стають такі напрями взаємодії психолога зі здобувачами освіти як профдіагностика, профконсультування, профпроби.

Використовуючи положення теорії професійного розвитку Д. Сьюпера можна пояснити підліткам етапність професійного розвитку. Зосередити їх увагу на значенні здібностей, інтересів для схильності до тієї чи іншої професії. Д. Сьюпер наголошував, що розвиток Я відбувається у процесі вибору та реалізації кар'єри.

Отже, підліткам 14-15 років варто замислюватись про важливість формування кар'єрної спрямованості.

Поряд із зарубіжними науковцями варто зазначити вклад українських авторів у формування кар'єрної спрямованості підлітків. Доктор психологічних наук, професор Неоніла Побірченко приділяла особливе значення проблемі психологічного супроводу вибору успішної професії. Дослідниця наголошувала, що особистість здатна за здійснення психолого-педагогічного супроводу впродовж навчання у закладі загальної середньої освіти здійснити вибір успішної для себе професії [11].

Отже, впровадження профорієнтаційної технології формування кар'єрної спрямованості здобувачів освіти варто здійснювати у процесі роботи практичного психолога психологічної служби закладу загальної середньої освіти.

3.5. Психодіагностичний кейс визначення сформованості кар'єрної спрямованості учнів в умовах роботи психологічної служби ЗЗСО Нової української школи.

Представимо підбірку психодіагностичних методик для використання у роботі практичного психолога ЗЗСО та окреслимо їх переваги для визначення кар'єрної спрямованості здобувачів освіти.

З метою визначення напрямку/орієнтації кар'єрної спрямованості старшокласників рекомендовано використовувати психодіагностичну методику «Якорі кар'єри», автор Е. Шейн, методика спрямована на виявлення переваг у процесі побудови кар'єри. Аналіз здійснюється за 8-ма факторами, що визначають певні кар'єрні орієнтації.

Едгар Шейн визначив вісім кар'єрних орієнтацій, які позначаються як якорі: професійна компетентність, менеджмент, автономія, стабільність місця роботи, стабільність місця мешкання, служіння, виклик, інтеграція стилів життя, підприємництво. Детально розглянемо та проаналізуємо кожну кар'єрну орієнтацію, виділену Е. Шейном.

Кар'єрна орієнтація *«Професійна компетентність»* передбачає бути професіоналом, майстром у своїй справі. Кар'єрна спрямованість на професіоналізм демонструє нам орієнтацію на лінійну кар'єру, таку кар'єру, де спеціаліст орієнтований на підвищення фахового рівня, постійний розвиток у напрямі фахових компетенцій. Набуття професійних знань та постійний моніторинг новинок та розробок в обраному напрямі, готовність до застосування інноваційних розробок та здатність до генерації власних пропозицій модернізації напрямку діяльності.

Люди з орієнтацією на професійну компетентність щасливі, коли досягають успіху в професійній сфері, але швидко втрачають інтерес до роботи, яка не дозволяє розвивати їхні здібності. Навряд чи їх зацікавить навіть значно більш висока посада, якщо вона не пов'язана з їх професійними компетенціями. Вони шукають визнання своїх талантів, що має виражатися в статусі, відповідному їх майстерності. Багато хто з цієї категорії відкидають роботу

керівника, управління розглядають як необхідну умову для просування у своїй професійній сфері. Як бачимо із визначення Е. Шейна, орієнтація на професійну компетентність дає змогу зреалізувати свій потенціал з урахуванням творчих/інноваційних пропозицій. Кар'єрна спрямованість таких особистостей повністю орієнтована на розробку та просування власних ідей. Особливо важливо у період навчання в школі виявляти старших підлітків, у яких дана орієнтація проявляється на високому рівні і надавати їм максимальну психолого-педагогічну підтримку у виборі майбутнього професійного шляху і це має бути одним із завдань практичного психолога ЗЗСО.

Кар'єрна орієнтація «Менеджмент» передбачає управлінську діяльність: управління людьми, проектами, бізнес-процесами тощо. Ця кар'єрна орієнтація кардинально відрізняється від попередньої, бо спрямована вгору. Орієнтація особистості на інтеграцію зусиль інших людей, повнота відповідальності за кінцевий результат і з'єднання різних функцій організації. Можливості для лідерства, високого доходу, підвищених рівнів відповідальності і внесок в успіх своєї організації є ключовими цінностями і мотивами. Найголовніше для них – управління: людьми, проектами, якими бізнес-процесами – це в цілому не має принципового значення. Центральне поняття їх професійного розвитку – влада, усвідомлення того, що від них залежить прийняття ключових рішень. Причому для них не є принциповим управління власним проектом або цілим бізнесом, скоріше навпаки, вони більшою мірою орієнтовані на побудову кар'єри в найманій менеджменті, але за умови, що їм будуть делеговані значні повноваження. Людина з такою орієнтацією буде вважати, що не досяг мети своєї кар'єри, поки не займе посаду, на якій буде управляти різними сторонами діяльності підприємства.

Кар'єрна орієнтація «Автономія» (незалежність). Головною умовою в роботі виступає свобода і незалежність. Не в розумінні безвідповідальність, а самостійна організація праці та інтенсивності залучення у виробничий процес. Дана кар'єрна орієнтація корелює з інтернальним локусом контролю, що забезпечує відповідальне ставлення до життєдіяльності та незалежність і

автономію. Така людина характеризується самодостатністю та організованістю.

Первинна турбота особистості з орієнтацією на автономію, це звільнення від організаційних правил, приписів і обмежень. Люди, що орієнтовані на автономію відчують труднощі, пов'язані з встановленими правилами, процедурами, дисципліною, формою одягу тощо. Вони спрямовані на виконання роботи у власний спосіб, вони самостійно визначають темп роботи, орієнтуючись на власні стандарти. Вони не допускають втручання ззовні, тому воліють робити незалежну кар'єру власним шляхом. Швидше нададуть перевагу низькосортній роботі, ніж відмовляться від автономії та незалежності. Для них першочергове завдання розвитку кар'єри – отримати можливість працювати самостійно, самим вирішувати, як, коли і що робити для досягнення тих чи інших цілей. Кар'єра для них – це, насамперед, спосіб реалізації свободи, тому будь-які межі та підпорядкування відштовхнуть їх навіть від зовні привабливою вакансії. Така людина може працювати в організації, за умови забезпечення достатньої свободи.

Поєднання кар'єрних орієнтацій «Професійна компетентність» та «Автономія» будуть свідчити про готовність особистості до підприємницької діяльності. Економіка розвинених країн у певному сенсі підтримується малим бізнесом, отже, варто враховувати цю обставину у роботі зі старшими підлітками у формуванні їх кар'єрної спрямованості.

Наступна кар'єрна орієнтація «Стабільність роботи» передбачає наявність стабільної, надійної роботи на тривалий час. Такі потреби можуть бути задоволені роботою у організаціях, які мають державну підтримку та фінансуються з державного бюджету, але іншою стороною є невелику порівнянні з бізнесом заробітна плата, але вона є відносно стабільною і прогнозованою в часі за будь яких обставин, що ми спостерігали у процесі глобальних криз (епідемія коронавірусної інфекції) та війни, саме працівники бюджетної сфери були застраховані від ризику втрати місця роботи та її оплати.

Ці люди відчують потребу в безпеці, захисті і можливості прогнозування і будуть шукати постійну роботу з мінімальною ймовірністю

звільнення. Ці люди ототожнюють свою роботу зі своєю кар'єрою. Їх потреба в безпеці і стабільності обмежує вибір варіантів кар'єри. Авантюрні або короткострокові проекти і тільки що стають на ноги компанії їх, швидше за все, не приваблюють. Вони дуже цінують соціальні гарантії, які може запропонувати роботодавець, і, як правило, їх вибір місця роботи пов'язаний саме з тривалим контрактом і стабільним становищем компанії на ринку. Такі люди відповідальність за управління своєю кар'єрою перекладають на наймача. Часто дана ціннісна орієнтація поєднується з невисоким рівнем домагань.

Ще одна кар'єрна орієнтація, що визначає «Стабільність місця проживання», головною вимогою виступає стале місце проживання (мінімум переїздів, відряджень). Для людей, які були орієнтовані на стабільність місця проживання було важливіше залишитися на одному місці, ніж отримати підвищення або нову роботу у новій місцевості. Переїзд для таких людей неприйнятний, і навіть відрядження є для них негативним чинником у розгляді пропозиції роботи. На зараз такі люди отримують величезний стрес від необхідності зміни місця проживання і роботи. З огляду на велику кількість внутрішньо переміщених осіб, які були змушені переїхати з окупованих чи прифронтових територій, ця кар'єрна орієнтація дещо втрачає можливість реалізації.

Кар'єрна орієнтація «Служіння» спрямовує особистість до використання власного потенціалу на благо людства, це люди, що мають надзвичайно розвинену гуманістичну спрямованість та їх кар'єрна спрямованість націлена на допомогу іншим. Основна ідея, це втілення в роботу ідеалів і цінностей людиноцентризму. Дана ціннісна орієнтація характерна для людей, що займаються справою через бажання реалізувати у своїй роботі головні цінності. Вони прагнуть приносити користь людям, суспільству, для них дуже важливо бачити конкретні результати своєї діяльності, навіть якщо вони і не виражені в матеріальному еквіваленті. Основна теза побудови їх кар'єри – отримати можливість максимально ефективно використовувати таланти і досвід для реалізації суспільно важливої мети. Люди, орієнтовані на служіння, товариські,

вони не працюватимуть в організації, яка не відповідає їх переконанням та цінностям.

Представимо кар'єрну орієнтацію *«Виклик»*. Покликання людини з орієнтацією на «виклик», це зробити неможливе – можливим, здатність та готовність вирішувати унікальні завдання. Люди з кар'єрною орієнтацією на виклик успіхом вважають подолання перешкод, вирішення складних питань, перемогу в змаганнях. Вони орієнтовані «кидати виклик». Для одних людей виклик, це виконання більш складної роботи, для інших це – конкуренція. Такі люди орієнтовані на вирішення завдань підвищеної складності, подолання перешкод заради перемоги в конкурентній боротьбі. Вони відчують себе успішними на вершині тільки тоді, коли постійно залучені до вирішення складних проблем чи в ситуації змагання. Кар'єра для них – це постійний виклик їх професіоналізму, і вони завжди готові його прийняти. Соціальна ситуація найчастіше розглядається з позиції «виграшу – програшу». Сам процес боротьби та перемога значно важливіші, ніж певна сфера діяльності чи кваліфікація. Новизна, різноманітність та виклик у професії є основними цінностями, за умови, якщо все наперед прогнозовано і передбачувано, вони втрачають інтерес до такої роботи.

Кар'єрна орієнтація *«Інтеграція стилів життя»* характеризується збереженням гармонії між особистим життям і кар'єрою. Для людей цієї категорії кар'єра має асоціюватися із загальним стилем життя, врівноважуючи всі складові: потреби людини, потреби сім'ї та кар'єри. Вони прагнуть, щоб організаційні процеси не перешкоджали особистим і сімейним потребам. Для людини з кар'єрною орієнтацією на інтеграцію стилів життя підтримувати власний спосіб життя важливіше, ніж домагатися успіхів у кар'єрі. Розвиток кар'єри їх приваблює тільки в тому випадку, якщо кар'єра не порушує звичний стиль життя та оточення. Для них важливо, щоб все було урівноважене – кар'єра, сім'я, особисті інтереси тощо. Вони не готові жертвувати чимось одним заради іншого, такі люди зазвичай у своїй поведінці проявляють конформність (тенденція змінювати свою поведінку в залежності від впливу

інших людей, з тим, щоб не виділятися на фоні інших).

Кар'єрна орієнтація «Підприємництво» проявляється у створенні нових організацій, товарів, послуг тощо. Людям, які мають кар'єрну орієнтацію подобається створювати новий продукт, вони не готові працювати на інших, мета їх кар'єри – організувати свою справу, втілити в життя ідею, вести власний бізнес.

За результатами обстеження зазначимо, що багато опитаних продемонстрували вибір двох чи навіть трьох факторів успішності побудови кар'єри. Представимо обрані комбінації:

- професійна компетентність / служіння / інтеграція стилів життя;
- виклик / підприємництво;
- незалежність / інтеграція стилів життя;
- менеджмент / стабільність місця роботи;
- незалежність, стабільність місця роботи / виклик;
- незалежність / підприємництво / стабільність місця роботи.

Найвищі показники отримали фактори незалежності/автономії (64,5 %), на другому місці фактор служіння (49,3 %), на третьому фактор стабільності місця роботи (45,5 %).

Для нас дуже важливим є той факт, що фактор незалежності/автономності отримав найбільшу кількість виборів, це свідчить про те, що учні мають тенденцію розраховувати на власні сили, намагаються вирішувати свої справи самостійно, покладаючись на свої власні можливості.

Стабільність місця роботи надає впевненості у професійному майбутньому, вдосконаленню своїх професійних знань та навиків та можливість кар'єрного зростання. Учні вважають, що стабільність місця роботи дає можливість з часом проявити себе, продемонструвати бажання розвиватися, а отже покращувати свої професійні показники.

Фактор виклику присутній у нестандартних способах вирішення різних питань. Сьогодні такий стиль вирішення завдань є бажаним, бо нестандартне мислення дає можливість побачити найвигідніші комбінації та варіанти

подолання професійних навантажень.

Інтеграція стилів життя допомагає здобувачам освіти у набутті таких важливих соціальних якостей, як толерантність у спілкуванні з партнерами, асертивність поведінки, варіативність поведінки тощо.

Підприємницькі якості притаманні не кожній особистості, але працювати над їх розвитком звичайно варто. Ці якості допоможуть в раціональній організації свого життя не лише професійного. Дуже корисно привчати здобувачів освіти до поміркованого і раціонального використання власних ресурсів (інтелектуального, матеріального, творчого, духовного тощо).

Визначимо кар'єрну спрямованість особистості з позиції відповідності типу особистості і типів професійного середовища за теорією професійного вибору Дж. Голланда. На думку автора люди прагнуть знайти середовище праці і професію, які б максимально розкривали здібності, задовольняли інтереси та відповідали ціннісним орієнтаціям людини. Джон Голланд виділяє шість типів особистості: реалістичний, інтелектуальний, соціальний, конвенційний, підприємницький, артистичний. Відповідно до зазначених типів особистості виділено і шість типів професійного середовища для реалізації відповідної кар'єрної спрямованості. Наприклад, кар'єрна спрямованість у професійній сфері реалістичного типу передбачає вдосконалення у професії, яка орієнтована на виготовлення конкретних матеріальних речей у сфері виробництва.

Практичний психолог пояснює, що у реалістичному професійному середовищі можна здійснити «горизонтальну кар'єру» шляхом постійного підвищення рівня майстерності. Старшокласник, орієнтуючись на реалістичний тип усвідомлює, що це може бути сфера виробництва, використання різних матеріальних цінностей та засобів. Для виконання робіт необхідна наявність вправності, рухливості, наполегливості, фізичної сили. Соціальні навички потрібні в незначній мірі і пов'язані в основному з прийомом і передачею мінімальної інформації. Характер завдань, які отримує працівник, конкретний і чіткий. Результат передбачуваний і матеріальний. Отже, кар'єрна спрямованість за реалістичним типом висуває конкретні вимоги до особистості,

це емоційна стабільність, орієнтованість на результат, конкретність та практичність, розвиток моторних навичок, спритність, здатність працювати фізично тощо.

Кар'єрна спрямованість за інтелектуальним типом професійного середовища на відміну від реалістичного, де переважає фізична праця, орієнтована на значне інтелектуальне навантаження. Це передусім перевага абстрактного мислення, добре розвинені творчі здібності, здатність генерувати нові ідеї, висувати гіпотези/припущення, схильність до досліджень та експериментальної діяльності тощо. Результат праці нематеріальний і може носити непередбачувальний характер. Витримувати інтелектуальне навантаження, мати розвинений пізнавальний інтерес, знаходитися у постійному науковому пошуку, побудова теорій та їх перевірка, це тривалі у часі дослідження, сфокусованість уваги на предметі дослідження, здатність тримати у полі зору та опрацьовувати значний масив теоретичної інформації, оперувати термінами, науковими поняттями тощо.

Практичний психолог має пояснити учням, що в інтелектуальному професійному середовищі кар'єрне просування передбачає написання наукових статей, захист дисертаційної роботи, розробку власної теорії, організацію наукової школи. Кар'єрна спрямованість в інтелектуальному професійному середовищі потребує від особистості повної віддачі сил і часу, людина має бути орієнтована на розумову працю. Отже, кар'єрна спрямованість за інтелектуальним типом висуває наступні вимоги до особистості, це інтелектуал, який володіє вербальними і невербальними здібностями, незалежний, оригінальний, орієнтований на роздуми, інтелектуальний пошук, ідею.

Кар'єрна спрямованість у професійній сфері соціального типу передбачає готовність людини до широкого кола контактів, постійної взаємодії з людьми, здатність розбиратися у поведінці людей, вміння швидко розрізняти емоції та реагувати на зміну настрою іншої людини. Перевага надається роботі з людьми, результат праці не завжди можна передбачити.

Переважають навички емоційного інтелекту, високий рівень емпатії,

гуманістична спрямованість, цінності людиноцентризму. Рисами характеру є соціальність, бажання навчати, виховувати, обслуговувати. Такі люди проявляють активність, високу адаптивність, вміння пристосовуватися.

Кар'єрна спрямованість у професійній сфері конвенційного типу передбачає орієнтованість людини на роботу з великим масивом розрахунків, базами даних, текстів, документів тощо. Робота вимагає від людини посидючості, точності, уважності, ретельності. Конвенційний тип особистості віддає перевагу чітко структурованій діяльності. Підхід до роботи носить стереотипний практичний та конкретний характер. Математичні здібності розвинуті краще, ніж вербальні. Конвенційний тип орієнтований на виконання інструкцій та розпоряджень, він уникає ініціативи, покладається на керівництво зверху. Просування кар'єрою відбувається послідовно, переважно з вислугою років, мало залежить від організаторських здібностей, більше орієнтовано на чіткість та швидкість виконання інструкцій.

Зовсім інші вимоги висуваються до особистості з кар'єрною спрямованістю у професійній сфері підприємницького типу. Підприємницький тип вибирає цілі, цінності і задачі, які дозволяють йому проявити енергію, ентузіазм, імпульсивність, домінантність, реалізувати потребу в пригодах. Особистість підприємницького типу віддає перевагу керівним посадам, на яких можна задовольнити потребу в домінантності та визнанні. Для цього професійного типу характерна активність, ініціативність, готовності до ризику та роботи у непередбачуваних умовах. Йому не подобаються заняття, пов'язані з ручною працею, а також ті, що вимагають посидючості, великої концентрації уваги й інтелектуальних зусиль. Цей тип віддає перевагу невизначеним вербальним задачам, які пов'язані з керівництвом, високим статусом і владою. Найбільших успіхів досягає в управлінні, бізнесі і спорті. Результат роботи не завжди передбачений, але реалістичний.

Кар'єрна спрямованість у професійній сфері артистичного типу спрямована на мистецтво та спонукає особистість до вирішення проблем і завдань, що передбачають наявність художнього смаку, уяви. Реалізація себе –

є конкретним завданням артистичного типу особистості. Артистичний тип ухиляється від чітко структурованих проблем і видів діяльності, надаючи перевагу творчості, польоту фантазії. У спілкуванні з оточуючими опирається на свої безпосередні почуття, емоції, інтуїцію та уяву, це оригінальний тип. Характер завдань різноманітний, результат непередбачений. Необхідна наявність спеціальних здібностей до творчих сфер діяльності.

Отже, аналізуючи отримані результати діагностичного обстеження здобувачів освіти, практичному психологу варто зважати на поєднання певних типів професійного середовища та типів особистості, саме від цього залежить успішність людини у майбутній професії та швидке просування у кар'єрній площині.

Зважаючи на те, що для підлітків є характерним замислюватися над питаннями «Хто Я?», «Яка моя місія у цьому світі?», «Яким буде моє майбутнє?», варто звернути увагу на рівень сформованості сенсожиттєвих орієнтацій. Їх рівень за певними субшкалами може свідчити про ступінь вираженості кар'єрної спрямованості здобувачів освіти старшої школи. Тому для дослідження рівня сформованості кар'єрної спрямованості старшокласників буде доцільним використовувати тест сенсожиттєвих орієнтацій (СЖО), він є адаптованою версією тесту «Мета в житті» (Purpose-in-Life Test, PIL) Джеймса Крамбо та Леонарда Махоліка. Тест має загальний показник усвідомленості життя та п'ять субшкал: 1) цілі в житті; 2) цікавість до життя; 3) результативність життя / задоволення самореалізацією; 4) Я господар життя; 5) управління життям.

Результати опитування старшокласників розподілилися наступним чином, приблизно четверта частина учнів знаходиться на *низькому рівні* за всіма шкалами опитувальника.

Результати за субшкалою «Цілі в житті» висвітлюють присутність чи відсутність у житті підлітка цілей на майбутнє, які надають життю певного сенсу та спонукають людину до реалізації запланованого. Отже, маємо 25 % учнів мають низький рівень, 54 % середній і 21 % високий, це учні, які

вказали, що мають чітку мету, яка їх надихає, надає сенсу та сил для її втілення. Ці старшокласники впевнені у можливості реалізації поставлених цілей, але з урахуванням викликів сьогодення.

Результати за субшкою «Цікавість до життя» мають визначати залученість молодих людей у життєвий процес, відчуття наповненості чи спустошеності життя, задоволення життям. Отже, 26 % учнів мають низький рівень, 54 % середній і 20 % високий, це учні, які цінують життя таким, яким воно є, намагаються максимально бути задіяними у процес його проживання, бути включеними у процеси, що є актуальними для сьогодення, бути корисними та активними.

Показники за субшкою «Результативність життя / задоволення самореалізацією» вказують на оцінку задоволення прожитим періодом, на рівень задоволеності від самореалізації. Отже, 26 % не задоволені своїм життям, 60 % задоволені в середній мірі, 14 % мають високий показник задоволеності.

Показники за субшкою «Я господар життя» демонструють нам 29 % низький рівень, 41 % середній рівень, 30 % високий рівень. Здобувачі освіти, які мають високий рівень за субшкою «Я господар життя» вважають себе відповідальними за своє сьогодення та майбутнє у повній мірі.

За субшкою «Управління життям» результати представлені у 26 % мають низькі показники, 61 % середні, 13 % високий. Здобувачі освіти з високими показниками вважають, що впливають на власне життя у повній мірі, від них залежить якість і успішність подальшого життєвого і кар'єрного розвитку.

У підсумку ми маємо перевагу середніх показників та трохи більше 20 % низьких, отже, це свідчить про необхідність спрямовувати роботу психологічної служби у напрямі розвитку сенсожиттєвої орієнтації здобувачів освіти та сприяти формуванню їх кар'єрної спрямованості.

За допомогою експрес-методики В. В. Павлова «Готовність до саморозвитку» виявляємо рівень готовності здобувачів освіти до саморозвитку.

49 % здобувачів освіти знаходиться переважно на середніх показниках. Особливо показовими щодо готовності до якісних змін є твердження «У мене часто з'являється бажання більше дізнатися про себе», «Я хочу краще та ефективніше працювати», «Я вмію примусити себе, коли потрібно», «У будь-якій справі я не боюся невдач і помилок». Визначено, що 32 % здобувачі освіти бажають перемін, але 19 % з них готові до самопізнання у недостатній мірі. Високий рівень бажання розібратися у собі мають 24 % старшокласників, це чверть опитаних.

Отже, керуючись інтересом до себе та власного майбутнього, здобувачі освіти починають замислюватися не лише над вибором професії, а й над шляхами подальшого успішного просування.

Інтернальний локус контролю забезпечує здійснення свідомого вибору. У опитуванні «Коло власної відповідальності» більшість старшокласників зазначили, що на 40-45 % відповідальні за події свого майбутнього. Результати за тестом-опитувальником суб'єктивної локалізації контролю (СЛК) засвідчують, що 44 % учнів мають середній рівень, а 43 % рівень нижче середнього. Рівень власної відповідальності вище середнього мають лише 12 % учнів. Отже уявна думка про рівень відповідальності відрізняється від показників опитувальника. Це підтверджує думку про те, що прагнення займати позицію дорослої людини має вплив на уявлення підлітків, а насправді рівень відповідальності переважає середній та нижче середнього.

Отже розвиток кар'єрної спрямованості здобувачів освіти буде доцільним з огляду на потребу здобувачів освіти до дорослості. Нам зрозуміло, що учні потребують цілеспрямованої підтримки у розвиток кар'єрної спрямованості та відповідального ставлення до свого майбутнього. Нам також видно, що потрібно працювати над тим, щоб підвищити рівень готовності до саморозвитку старшокласників та готовність брати на себе відповідальність за своє майбутнє, за події, що з ними відбуваються що, в свою чергу, буде свідчити про тенденцію до кар'єрної спрямованості старшокласників.

Також за допомогою опитувальника «Коло власної відповідальності»

було виявлено думку старших підлітків щодо впливу зовнішнього фактору на їх вибір, і з'ясовано, що найбільшу кількість виборів отримав фактор «Батьки», майже 100 % учнів зазначили вплив батьків на свій професійний вибір, були такі випадки, коли учні надавали 50 % відповідальності за своє майбутнє батькам, а 50 % собі. У випадках, коли батькам надавалося більше ніж 50 % відповідальності, власна відповідальність знижувалася до 15 %.

Друге місце за кількістю виборів зазначено фактор «Школа», приблизно 55 % учнів зазначили вплив школи на власне майбутнє, але за показниками він значно відрізняється від впливу батьків. Учні оцінили вплив школи, вчителів, освіти приблизно у 10 % – 15 % від сукупності інших впливів. І цей показник засвідчує, що саме вплив психологічної служби ЗЗСО потрібно підсилювати і скеровувати у площину формування спільної взаємодії.

Ми спостерігаємо, що близько 50 % впливу на майбутній вибір учнями відведено друзям, у порівнянні з відсотковими показниками впливу школи, значення впливу друзів у половину більше, оцінка починається від 20 %. Також значимим виявляється зовнішнє оточення, приблизно 45 % учнів зазначили у своїх відповідях на його вплив. Інтенсивність впливу зовнішнього оточення вимірюється від 15 % до 20 %.

Останнім значимим фактором є «Щасливий випадок, везіння, інші обставини». Його зазначило майже 35 % старшокласників. Числові параметри цього фактору знаходяться в межах від 5 % до 15 %.

Отже, суб'єктивна оцінка учнями факторів відповідальності за майбутнє розділилася між учнями та батьками майже навпіл. Якщо порівнювати результати цього опитування і показників опитувальника СЛК, то стає помітним невідповідність рівнів відповідальності за шкалою «Власна зона контролю». Цей факт пояснити можна наступними чинниками: 1) проявами юнацького максималізму; 2) завищеним почуттям, яке ґрунтується лише на емоційному рівні власної незалежності; 3) бажанням бути «дорослим» без урахування таких важливих складових як відповідальне ставлення, усвідомлений вибір, саморозуміння тощо.

Рекомендуємо виявляти сферу кар'єрних орієнтацій здобувачів освіти, користуючись ідеєю американського дослідника Д. Осгуда, який визначив сім етапів трансформації кар'єри:

1. *Ідеалізація дійсності.* Для цього початкового етапу кар'єри характерні великі надії, очікування, ентузіазм та бажання одразу зреалізувати задумане. Приклад, захоплюючись ідеєю, старшокласники переконані, що на їх шляху відсутні будь-які перепони, а ті, що будуть виникати, вони з легкістю здатні здолати. Відчувається прилив сил та енергії, переважає упевненість у перемозі, є надія на зовнішню підтримку та сприяння оточуючих.

2. *Катастрофа надій.* У людини виникає усвідомлення розриву між перебільшеними очікуваннями й бажаннями, з однієї сторони, і реальними обставинами – з іншої. З'являється почуття тривоги й занепокоєння. Це можна продемонструвати на прикладі, коли старшокласники, покеровуючись максималізмом вирішують, що в змозі подолати певний виклик, а коли стикаються з реальністю, то ілюзії потроху змінюються і на перший план виступають реалістичні вимоги та стандарти, і цей етап характерний та відбувається як у навчанні, так і у професійній діяльності. Заміна ілюзій і завищених очікувань змінюються на розчарування у власних силах, на втрату віри у можливість подолати перешкоди (як внутрішні, так і зовнішні) та зреалізувати задумане.

3. *Виклик усьому й непокора.* Переживши етап катастрофи надій, людина приходить до висновку, що справи, мабуть, не підуть так, як хотілося б, якщо вона не почне діяти. Яскравим прикладом цього етапу кар'єри є готовність старшокласників відмежуватися від оточення, яке не сприяє здійсненню задуманого, відбувається якісне переосмислення власного включення у реалізацію справи. Відбувається оцінка старшокласником свого оточення на тих, хто мотивує (соціальна фасилітація) і тих, хто стримує, заважає, знецінює (соціальна інгібіція).

4. *Відхід від справ.* Цей етап настає тоді, коли людина починає відчувати, що більше не має змоги впливати на процес та змінювати хід подій.

Прикладом може слугувати усвідомлення старшокласниками, що для досягнення мети мало орієнтуватися на зовнішню підтримку. Є речі на які ми не можемо впливати, а вони можуть здійснювати вплив на наше життя, навчання, роботу. Прийняття того факту, що не все ти можеш контролювати, підштовхує особистість до думки прийняття ситуації, це значно зменшує внутрішній опір та тривожність, профілактуючи фрустрацію.

5. *Усвідомлення*. Цей етап характеризується почуттям відповідальності й бажанням змінити щось в собі. У якості прикладу зазначимо, що відбувається посилення інтернального локусу контролю, підвищується рівень відповідальності за наслідки справи. Почуття дорослості підлітка реалізується не лише у віртуальний спосіб, а відбувається розуміння власної причетності до справи та відповідальності за результат, підліток вчиться приймати рішення та відповідати за їх наслідки.

6. *Рішучість*. Вольове зусилля дозволяє на цьому етапі перейти до реальних дій. Отже, шостий рівень можна представити на прикладі готовності працювати 24/7 задля результату, коли робота виходить на перші позиції і домінує серед інших факторів. Посилюється інтерес, фокус уваги, відбувається «глибоке занурення» у деталі справи.

7. *Переконаність*. Основна характеристика цього етапу – активне, постійне бажання поліпшити стан справ. Прикладом може бути орієнтація особистості на постійне вдосконалення, підвищення професійного рівня тощо.

Аналіз етапів трансформації кар'єри за Д. Осгудом сприяє розумінню та усвідомленню, що кар'єра передбачає певну етапність, кожен з етапів має свою специфіку. Подолання попереднього етапу та перехід на новий сигналізує про стійку кар'єрну спрямованість особистості.

3.6. Висновки. Отже, проблема формування кар'єрної спрямованості здобувачів освіти закладів загальної середньої освіти є нагальною потребою сучасності. Має здійснюватися у процесі взаємодії практичного психолога школи з учнями. Доцільно інтегрувати завдання розвитку кар'єрної

спрямованості учнів у напрями роботи практичного психолога.

Практичний психолог закладу загальної середньої освіти, у процесі взаємодії зі здобувачами освіти може сформувати у підлітків цінності неперервного розвитку, самореалізації власного потенціалу, усвідомлення значення особистості та її спрямованості у побудові успішного майбутнього особистісного і професійного.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ-Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с.
2. Вікова психологія : навч. посібник / М. М. Заброцький; Міжрегіональна академія управління персоналом. Київ : МАУП, 1998. 92 с. URL: http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/886/3abroc'kij.pdf
3. Вибір успішної професії на ринку праці : посібник / Н. А. Побірченко, А. М. Гончар, О. П. Сергєєнкова. К. : Науковий світ, 2009. 77 с.
4. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti>
5. Кар'єрне консультування: практичний посібник / Заєць І.В., Ігнатович О.М., Татаурова-Осика Г.П., Шевенко А.М.; [за ред. О. М. Ігнатович]. Київ. 2019. 292с.
6. Кузнецов О. І. Кар'єрна спрямованість студентів технічних спеціальностей. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія : [зб. наук. пр.] / ХНПУ ім. Г. С. Сковороди ; [редкол.: Кузнецов М. А. (голов. ред.) та ін.]. Харків : ХНПУ, 2016. Вип. 52. С. 78-86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psychol_2016_52_11
7. Науково-практичне забезпечення профдіагностичної і профконсультативної діяльності: методичні рекомендації / Заєць І.В, Шевенко А. М. Київ, 2022. 124 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733129>
8. Охріменко З. В. Виховні профорієнтаційні технології як умова ефективного професійного самовизначення старшокласників. Профорієнтація: стан і перспективи розвитку: Збірник матеріалів X Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті Бориса Олексійовича Федоришина Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, м. Київ, Україна, 2020. С.
9. Охріменко, З. В., Морін, О. Л., Шевенко, А. М., & Михайліченко, М. В. (). Професійне і кар'єрне становлення здобувачів освіти в умовах воєнного стану і повоєнного відновлення України: виклики, досвід, перспективи. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, № 6(2), 2024. С. 1-7. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6207>
10. Побірченко Н.А. Проблема самовизначення особистості юнацького віку в трансформаційному суспільстві. Збірник. м-лів Міжнар. наук.-практ. конф. 13 грудня 2012 р. Київ : КУБГ, 2012. С. 192–196.
11. Побірченко Н. Психологічний супровід неперервної професійної орієнтації учнівської молоді. Розвиток педагогічної та психологічної науки в Україні : збірник наукових праць до 10-річчя АПН України. Ч. 2. 2001. Харків : ОВС. С. 347–384.
12. Побірченко Н. А. Психолого-педагогічні основи цільового розвитку професійних орієнтирів в учнів загальноосвітніх навчальних закладів // *Неперервна професійна освіта: теорія і практика* (2), 2011. С. 117-121.
13. Побудова кар'єри : посібник / [Побірченко Н. А., Носова Т. М., Гончар А. М., Горбачик Н. Ф.] Київ: Наук. світ, 2009. 145 с.

14. Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу : монографія /Л. А. Гуцан, О. Л. Морін, З. В. Охріменко, О. М. Пархоменко, Л. І. Гриценко ; І. І. Ткачук, за ред. О. Л. Моріна. Харків: «Друкарня Мадрид». 220 с.
15. Професійна орієнтація у Новій українській школі. 2020. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/konczepczya-profori%D1%94ntaczii%CC%88-dlya-gromadskogo-obgovorennya-16_12_20-.pdf
16. Психологічна служба: підручник / [В. Г. Панок (наук.ред.) А. Г. Обухівська, В. Д. Острова та ін.]. Київ: Ніка-Центр, 2016. 362 с.
17. Психологічний словник / авт. уклад.: В. В. Синявський, О. П. Сергієнкова; за ред. Н. А. Побірченко. Київ: Наук. світ, 2007. 274 с.
18. Психологія особистості: Словник-довідник / за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. Київ: Рута, 2001. 320 с. С. 94.
19. Титаренко Т. М. Життєві домагання особистості у гендерному контексті // Проблеми загальної та педагогічної психології. 36. Наук. Праць Ін-ту психології Г. С. Костюка т. 5 ч. 6. К., 2003.
20. Титаренко Т. М. Життєві шляхи особистості: способи моделювання процесуальності. Наука і освіта. 2014. № 9. С. 37-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2014_9_8
21. Шевенко А. М. Життєва позиція як потенціал особистісного зростання старшокласників // Аксіологічна концептосфера педагогічної освіти. Тези доповідей філософсько-методологічного семінару (м. Київ, 17 травня 2010р.) К.: LAT & K, 2010. С. 70-72.
22. Шевенко А. М. Комплексна програма створення профорієнтаційного простору професійного самовизначення старшокласників як чинника особистісного зростання. Освіта та розвиток обдарованої особистості. № 3. 2021. С. 19-22.
23. Шевенко А. М. Навчальна програма «Підготовка радника з профорієнтації для закладів загальної середньої освіти» для підвищення кваліфікації педагогічних працівників [к.психол.н. А.М. Шевенко]; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. 2023. Київ: [Б. в.], 2024. 25 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743898/>

Розділ IV.

ФОРМУВАННЯ КАР'ЄРНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ В УЧНІВ МІЖШКІЛЬНОГО РЕСУРСНОГО ЦЕНТРУ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

4.1. Вступ. У ХХІ столітті молодь стикається з глибинною трансформацією суспільства на різних рівнях, інформаційно-комунікаційною революцією та динамічними змінами в політичній і культурній сферах. Сучасне життя висуває нові вимоги до особистості, зокрема до її автономності, стресостійкості та здатності до критичного мислення. У цьому контексті проблема якісної підготовки молоді до самостійного життя набуває особливої актуальності. Відтак у профорієнтаційній роботі дедалі більший акцент має робитися на виховній складовій, збагаченій технологіями розвитку особистісних характеристик майбутнього професіонала, які все більше виступають як безпосередні індикатори професійної зрілості та кар'єрного розвитку особистості. Запропоновані технології сприяють трансформації мотиваційної, інтелектуальної, афективної та поведінкової структур особистості, внаслідок чого зовнішня детермінація життєвої та професійної діяльності поступається місцем внутрішній мотивації.

Процес кар'єрного самовизначення учнів суттєво ускладнився в умовах повномасштабної війни в Україні. Додатковими викликами для молоді, яка формує своє професійне майбутнє, стали руйнування звичного життєвого порядку та стабільного навчального середовища, спричинені пошкодженнями шкіл, евакуацією та переважно дистанційною формою навчання. Невизначеність і нестабільність негативно впливають на навчальну мотивацію учнів. У громадах, де відбуваються активні бойові дії, доступ до профорієнтаційних послуг істотно обмежений. Однією з ключових проблем сучасної української учнівської молоді є недостатнє розуміння тенденцій розвитку та потреб сучасного ринку праці в умовах воєнного періоду. Крім того, у багатьох випадках змінилася сімейна ситуація учнів, зокрема склад сім'ї, стан здоров'я батьків та місце проживання, що також впливає на їхній

процес професійного самовизначення

Концепція Нової української школи підкреслює важливість профорієнтаційної роботи як невід'ємної складової освітнього процесу, спрямованої на підготовку учнів до свідомого вибору професії та успішної самореалізації в майбутньому. У НУШ профорієнтація розглядається як системний процес, що інтегрується в навчальний план через наскрізну профорієнтацію, включення профорієнтаційних компонентів у різні предмети, а також через позаурочну діяльність [10].

Одним із ключових аспектів Національної молодіжної стратегії до 2030 року, затвердженої Указом Президента України №94/2021, яка виступає основним рамковим документом, що визначає стратегічні напрями державної молодіжної політики, є створення умов для усвідомленого вибору професійної діяльності молоді. Це передбачає розвиток системи практик і стажувань, розширення доступу до навчання та інших освітніх можливостей, орієнтованих на потреби ринку праці, набуття практичного досвіду, забезпечення доступу до актуальної інформації про ринок праці, а також розвиток підприємницьких навичок [8].

Вказані виклики обумовлюють необхідність оновлення підходів до змісту й організації профорієнтаційної роботи серед учнівської молоді, одним із пріоритетних напрямів якої є формування кар'єрної спрямованості учнів.

4.2. Зміст, практичні інструменти та технології профорієнтаційної роботи з розвитку кар'єрної спрямованості учнів.

У психолого-педагогічній літературі спрямованість особистості розглядається як один із ключових детермінантів її розвитку. Під спрямованістю розуміють сукупність стійких мотивів, які орієнтують діяльність особистості та є відносно незалежними від конкретної ситуації. Спрямованість включає два тісно пов'язаних компоненти: предметний зміст (оскільки вона завжди спрямована на певний об'єкт або явище) та напругу, що виникає у процесі досягнення мети (динамічна тенденція).

Спрямованість особистості визначає вибірковість її ставлень та активності, а як підструктура особистості охоплює різноманітні спонукання — інтереси, бажання, схильності тощо. Усі ці спонукання взаємопов'язані у мотиваційній сфері особистості, формуючи відповідну систему, яка є індивідуальною та розвивається у процесі становлення особистості.

Якісні характеристики та рівень сформованості спрямованості особистості є підґрунтям її психологічної стійкості, а також виконують функцію вектора розвитку й саморозвитку. Спрямованість проявляється у гармонійності й несуперечності знань, відносин, провідних мотивів поведінки та дій особистості, а також відображається у її духовних потребах і практичній діяльності.

Питання розвитку спрямованості як стійкої системи мотивів, формування якої ґрунтується на вікових особливостях та досвіді життєдіяльності підростаючої особистості, розглядаються у працях Г. Балл, І. Беґа, Л. Божович, С. Гончаренка, Г. Костюка, Д. МакКлелланда, С. Максименка, А. Маркової, Х. Хекхаузена та інших дослідників.

Згідно з результатами згаданих досліджень, у психолого-педагогічній науці виділяють такі основні шляхи формування мотивації підростаючої особистості:

- Перший шлях полягає у прищепленні учням ідеалів та зразків, якими мають бути їхні мотиви. Учні засвоюють так звані «знані» мотиви як еталони, з якими співвідносять власну поведінку, ототожнюючи свої мотиви з тими, що пропонуються суспільством.

- Другий шлях передбачає залучення учнів до різних реальних видів діяльності, у процесі чого вони набувають практичного досвіду мотивованої поведінки.

Єдність цих підходів забезпечує поєднання «знаних» і реально дієвих мотивів, що у сукупності сприяє формуванню зрілої особистості, гармонії між її словами та вчинками.

Як зазначає А. Маркова, показниками наявності новоутворень у

мотиваційній сфері є не лише загальне зростання позитивного ставлення до діяльності, а й якісна зміна окремих її аспектів, ускладнення їх взаємозв'язків і, відповідно, структури мотиваційної сфери, а також більш довільна, тобто регульована волею, її організація. Дослідниця вважає, що необхідні якісні зміни у мотиваційній сфері відбуваються тоді, коли учня вдається виховати як активну особистість, керовану системою дієвих мотивів, здатну самостійно ставити гнучкі, перспективні цілі та досягати їх.

Така особистість характеризується високим рівнем цілепокладання, активною життєвою позицією, здатністю до включення у суспільну практику, її трансформації та свідомого самовдосконалення у процесі цих змін, а також умінням брати на себе відповідальність за власні вчинки.

Формування мотивації має ґрунтуватися на її реальному рівні, що склався на попередніх вікових етапах, і передбачає визначення як найближчих перспектив її розвитку (в актуальному віці), так і віддалених перспектив (у подальшому віці).

Становленню мотивації до освітньої та профорієнтаційної діяльності учнів, за Л. Божович, сприяє низка їхніх особливостей: потреба у життєвому самовизначенні та орієнтація планів на майбутнє, осмислення сьогодення з цих позицій; формування соціальних мотивів громадянського обов'язку; тенденція до усвідомлення власного світогляду як поєднання соціальних і пізнавальних мотивів; потреба у самоусвідомленні себе як цілісної особистості; необхідність оцінки власних можливостей при виборі професії; усвідомлення своєї життєвої позиції; потреба у самообмеженні як зворотному боці самовизначення; становлення цілепокладання; перехід від уявних перспективних цілей до реальних; прийняття рішень, що стосуються не лише себе, а й інших; зацікавленість у різних формах самоосвіти; чітко виражений вибірковий характер мотивів і цілей з позиції професійного вибору; стійкість інтересів та їх відносна незалежність від думки оточуючих.

Для розвитку професійної мотивації учнів необхідно,

- по-перше, створювати умови для засвоєння ними знань, необхідних для

професійного самовизначення;

- по-друге, організовувати їхню участь в активних видах профорієнтаційної діяльності, а також у різноманітних формах взаємодії з іншими (педагогами, однолітками) у цьому процесі;

- по-третє, шляхом аналізу та самоаналізу результатів цієї діяльності та соціальної взаємодії в учнів формуються нові ставлення: до профорієнтаційної діяльності, до інших людей як партнерів чи колег, до соціуму, до себе у професії та до власної професійної діяльності.

Новий тип ставлення до профорієнтаційної діяльності визначається як профорієнтаційна активність школяра. Профорієнтаційна активність охоплює всі види активного ставлення до діяльності, спрямованої на оволодіння майбутньою професією: усвідомлення сенсу та значущості професійної діяльності; різноманітні професійні мотиви (прагнення до знань про професії, способи їх набуття, самоосвіта); цілі, що реалізують ці мотиви; емоції, які їх супроводжують. На цій основі учень формується як *суб'єкт профорієнтаційної діяльності*.

Новий тип ставлення до іншої людини та соціуму проявляється у професійній соціальній активності. Професійна соціальна активність включає всі види активного ставлення до професійної діяльності як до спілкування, взаємодії, співпраці: усвідомлення сенсу та значущості професійної діяльності як взаємодії з іншими; різноманітні соціальні мотиви; цілі, що обслуговують ці мотиви; емоції, що супроводжують соціальні мотиви професійної діяльності. Це формує учня як *суб'єкта професійної взаємодії та спілкування з іншими і соціумом*.

Новий тип ставлення до себе у професії та до власної професійної діяльності полягає в умінні аналізувати, усвідомлювати й перебудовувати свою професійну мотивацію, координувати зовнішні та внутрішні професійні мотиви, змінювати цілі. Таке ставлення до себе у контексті майбутньої професії створює основу для формування себе як *суб'єкта власної професійної мотивації*.

У сукупності всі ці зміни забезпечують становлення учня як *суб'єкта професійної діяльності в широкому розумінні* [12].

Аналізуючи *кар'єрні* аспекти життя людини, більшість дослідників погоджуються, що феномен кар'єрної успішності слід розглядати як багатокомпонентний, комплексний процес, який складається з декількох взаємопов'язаних складових. Кількість і перелік цих складових у різних авторів можуть відрізнятися, однак майже всі вони виділяють такі ключові характеристики: висока професійна майстерність, продуктивність праці, виконання професійних обов'язків на рівні високих стандартів, стабільність та надійність результатів; особистісний розвиток і самореалізація у професії; кар'єрне зростання, досягнення високих посад в організаційній ієрархії, гідна оплата праці, високий соціальний статус, суспільне визнання та популярність.

Досягнення бажаних кар'єрних результатів і соціального визнання, як правило, характерне для осіб, які сприймають свою професію як покликання, орієнтовані на саморозвиток і самореалізацію, чітко визначають власні цілі та завдання, а також усвідомлюють необхідність докладання зусиль для досягнення професійної майстерності [12].

Кар'єрна спрямованість особистості виступає індикатором ефективності її професійного самовизначення і розглядається у ширшому контексті понять професійної самореалізації та професійного саморозвитку. Суб'єктивне відчуття успішності кар'єрного вибору виникає внаслідок гармонізації власних можливостей, досягнутого рівня розвитку, життєвих обставин і реальних умов для адекватної професійної самореалізації. У цій суперечності кар'єрна спрямованість формує у людини ставлення до себе як до суб'єкта майбутньої кар'єрної діяльності, що, у свою чергу, забезпечує успішність її життєвого шляху в межах обраної професії [12].

За результатом вивчення теоретичних джерел проблеми кар'єрної спрямованості вченими відділу виховного проектування Інституту проблем виховання НАПН України (керівник Охріменко З. В.) запропоноване таке визначення кар'єрної спрямованості учнів. Кар'єрна спрямованість учнів — це

складне динамічне утворення особистості, що ґрунтується на усвідомленні власних ціннісно-професійних характеристик, які об'єктивуються у кар'єрних прагненнях і втілюються у формуванні відповідних умінь.

Також науковцями згаданого відділу обґрунтовано технологію формування кар'єрної спрямованості в учнів в умовах реформи НУШ, яка постає як науково-обґрунтована система дій, операцій та процедур, що забезпечують цілеспрямоване формування у учнів кар'єрної спрямованості. Така технологія передбачає здійснення взаємодії на рівні інформаційно-смыслового, діагностичного, корекційно-формуального структурних компонентів. Технологія базується на методології особистісно орієнтованого підходу, та передбачає реалізацію таких умов: діалогічність, діяльнісно творчий характер, спрямованість на підтримку індивідуального розвитку, представлення учню необхідного простору свободи, для прийняття самостійних рішень, творчості, вибору змісту і засобів у кар'єрно-професійному становленні.

Досвід організації профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти України засвідчує, що найбільш ефективними є ті профорієнтаційні інструменти, які ґрунтуються на індивідуалізованому підході до кожного учня. Оптимально цьому завданню відповідає метод індивідуального педагогічного супроводу процесу професійного самовизначення.

В просторі профорієнтаційної роботи у закладах освіти позиція педагога, який забезпечує індивідуалізацію підходу до кожного учня має назву кар'єрний радник.

Педагог, якій здійснює індивідуальний педагогічний супровід професійного самовизначення учнів (кар'єрний радник) більшою мірою організатор, консультант, наставник. На відміну від профконсультанта, кар'єрний радник вирішує не тільки питання профорієнтації і профконсультування, але й більш широке коло завдань, пов'язаних з вибудовуванням разом з учнем його індивідуальної освітньої та професійної траєкторії, з його самовизначенням в освітньому та професійному просторі. На

відміну від учителя, що займається завданнями навчально-виховного процесу, для кар'єрного радника першочерговим є завдання надання учню допомоги в побудові індивідуального освітнього та професійного шляху. При цьому в нього немає власного заданого шляху формування й того знання, яке йому необхідно передати.

Діяльність кар'єрного радника, передусім, спрямована на розуміння учнем можливостей використання власних ресурсів, ресурсів школи та інших освітніх установ для досягнення своєї профорієнтаційної мети, він виступає посередником між навчальними закладами, підприємствами та іншими соціальними інститутами. Така співпраця відкриває додаткові можливості для учнів у вигляді стажувань, практик, участі у профорієнтаційних заходах і конкурсах. Кар'єрний радник у такій ситуації є консультантом з розвитку, який допомагає йому зрозуміти й визначити свої професійні й пов'язані з ними освітні цілі, розробити індивідуальну освітню програму, яка забезпечує їх досягнення, самовизначитися відносно процесу навчання і його окремих елементів: профілю, предметів, програм, місця їхнього вивчення. Він допомагає відповісти на запитання про те, як використати результати навчання і як перетворити його навчальну програму, навчальну діяльність у процес свого власного професійного розвитку.

Кар'єрний радник сприяє: визначенню учнем індивідуальних освітніх цілей і побудові індивідуальних навчальних планів; оволодінню самостійною освітньою діяльністю; усвідомленню й оволодінню культурними засобами самоосвіти. Кар'єрний радник також бере участь у створенні таких необхідних для цього умов: допомагає учням знайти можливості для задоволення й розвитку особистого предметного й професійного інтересу; сприяє розширенню рамок освітнього, професійного, соціального й культурного самовизначення школяра; орієнтує учня в наявності місць для придбання нового освітнього, соціального, управлінського, комунікативного досвіду; створює умови для соціального, освітнього, культурного й професійного самовизначення учнів.

Система супроводу кар'єрним радником руху учня по своїй

індивідуальній траєкторії передбачає організацію умов для рефлексії точок самовизначення: успіхів і невдач у досягненні бажаних результатів, способів і засобів їхнього досягнення. До таких умов можна віднести рефлексивні можливості освітнього процесу, які використовує кар'єрний радник у своїй діяльності: можливість формулювання й зміни учнем своїх освітніх і професійних цілей, перегляду часових і змістовних перспектив, усвідомлення й формулювання нових професійних цілей і цілей самоосвіти; можливість самопрезентації в широких соціальних і професійних колах аналізу своїх досягнень на фоні однолітків, співвіднесення власних результатів і їхніх культурних аналогів, презентація продуктів самоосвіти (проектної й дослідницької спрямованості).

Крім цього, у полі зору кар'єрного радника перебувають основні компетентності, що забезпечують успішність учня: готовність до вирішення проблем; готовність до самоосвіти; готовність до використання інформаційних ресурсів; готовність до соціальної взаємодії; комунікативна компетентність. [12].

Починаючи з 2021 року і до травня 2025 року в Україні реалізовувався швейцарсько-український проєкт DECIDE «Децентралізація для розвитку демократичної освіти», ініційований Міністерством освіти і науки України у партнерстві з Цюрихським педагогічним університетом за підтримки Швейцарського бюро співробітництва. Одним із ключових напрямів проєкту стало впровадження пілотної системи кар'єрного дорадництва у 22 закладах загальної середньої освіти шести областей України: Чернігівської, Полтавської, Одеської, Івано-Франківської, Львівської та Київської

У системі кар'єрного дорадництва функціонувала інтегрована мережа з п'яти інституцій: обласного рівня, громади, школи, професійно-технічної освіти та бізнесу. Усі координатори та кар'єрні радники пройшли підготовку, проведену експертами проєкту DECIDE та Цюрихського педагогічного університету за адаптованими до українських умов навчальними програмами. Програма включала кілька ключових компонентів: поглиблене вивчення

профорієнтації як складової економічного та соціального розвитку, а також формування уявлень про життєві навички як пріоритетні напрями навчання. Запропоновані профорієнтаційні матеріали були апробовані в багатьох країнах Європи. Впровадження посади кар'єрного радника в структуру закладів освіти є стратегічно важливим кроком для підвищення ефективності профорієнтаційної діяльності та підтримки учнів у процесі кар'єрного самовизначення [13].

4.3. Міжшкільний ресурсний центр як простір для формування кар'єрної спрямованості учнів.

У вересні-грудні 2022 року Інститут освітньої аналітики МОН України провів моніторингове дослідження, метою якого було отримати актуальні дані щодо стану організації профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти. Цільовою групою були заступники директора закладів загальної середньої освіти. У дослідженні взяли участь 4 755 особи. Результати дослідження свідчать про значну потребу в розвитку інфраструктури для професійної орієнтації учнів, зокрема через міжшкільні ресурсні центри. Так 53,7% респондентів вважають, що розвиток системи профорієнтаційної роботи слід здійснювати через створення та функціонування профорієнтаційних центрів на території громад, 22,1% - підтримують ідею розвитку такої системи на базі міжшкільних ресурсних центрів. Отже, міжшкільні ресурсні центри, у яких інтегровані освітні, інформаційні та практичні ресурси декількох навчальних закладів можуть і мають стати ефективним простором для кар'єрного самовизначення учнів [3].

Положення про міжшкільний ресурсний центр, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 09 листопада 2018 року № 1221, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 18 січня 2019 року за № 63/33034 і діє зі змінами від 03.06.2019 року. Відповідно до Положення міжшкільний ресурсний центр (долі МРЦ) — це юридична особа, що здійснює ресурсне забезпечення освітнього процесу в закладах загальної середньої

освіти.

Відповідно до Положення МРЦ забезпечує *поглиблене вивчення окремих предметів* інваріантної та варіативної складових освітніх програм, зокрема навчальних предметів освітньої галузі «Технології» та навчального предмета «Захист Вітчизни», та варіативної (курсів за вибором, факультативів профорієнтаційного та іншого спрямування) складових освітніх програм (навчальних планів), навчання учнів (вихованців) за мережевою формою здобуття освіти тощо. Здійснює *ресурсне забезпечення освітнього процесу* в закладах загальної середньої освіти. З метою забезпечення вивчення окремих предметів, дисциплін МРЦ може створювати навчальні кабінети, майстерні, навчальні ділянки, учнівські теплиці, зимові сади, стаціонарні та пересувні лабораторії, укомплектовані необхідними дидактичними матеріалами, засобами навчання та навчальним обладнанням, у тому числі приладами, пристроями та матеріалами, спортивні зали, приміщення для фізкультурно-спортивних занять, плавальні басейни, стадіони, спортивні поля, майданчики тощо. *Забезпечує профорієнтаційну підтримку учнів* шляхом: проведення профорієнтаційної роботи серед учнів (вихованців); розроблення індивідуальної освітньої траєкторії з урахуванням індивідуальних особливостей учнів (вихованців), їх інтересів, потреб ринку праці та майбутніх ризиків побудови кар'єри; впровадження професійно-спрямованих курсів за вибором, факультативів, гуртків; проведення інформаційних та консультаційних заходів. Для учнів (вихованців) МРЦ *забезпечує умови для перевірки можливостей самореалізації в різних видах професійної діяльності*.

Модель «Міжшкільний ресурсний центр» базується на досвіді міжшкільних навчально-виробничих комплексів (МНВК), що діяли в Україні з 70-80-х років XX століття, і адаптована до сучасних вимог Нової української школи. Години варіативної складової (шкіл) ліцеїв філіалів делегуються ресурсному центру. Таким чином МРЦ забезпечує профільний рівень виробничих предметів у повному обсязі, а також дасть можливість отримати одну із первинних професій усім бажаючим учням.

Переваги цієї моделі: забезпечено освітній вибір учнів; розширено коло спілкування школярів; усунуто негативну дію соціального та інформаційного чинників сільського середовища; зробить учнів більш самостійними і впевненими.

З затвердженням Положення «Про міжшкільний ресурсний центр» місцева влада і відділ освіти отримали нові можливості для розбудови оптимальної сучасної інфраструктури навчальних закладів – природничих лабораторій, майстерень, комп'ютерних класів, спортивних майданчиків та інших можливостей для поглибленого вивчення предметів, професійного навчання та гурткової роботи.

Організаційно-правове оформлення діяльності МРЦ базується на укладанні міжшкільних договорів, які регламентують порядок співпраці між навчальними закладами, визначають права та обов'язки сторін, механізми управління та відповідальність за результати діяльності.

Договірні засади створюють основу для спільного використання ресурсів (матеріально-технічних, кадрових, фінансових) та реалізації профорієнтаційних ініціатив. Спільне управління та координація забезпечують ефективність функціонування МРЦ та відповідність чинному законодавству, що дозволяє імплементувати інноваційні моделі співпраці в освітній сфері [6, 7].

Співпраця МРЦ з громадою, бізнесом і закладами освіти суттєво впливає на якість профорієнтаційної роботи, забезпечуючи її комплексний характер і ефективність. Така взаємодія створює умови для живого контакту учнів із представниками різних професій, що підвищує мотивацію та дає реальне уявлення про вимоги ринку праці і перспективи кар'єрного розвитку. Використання сучасних технологій і онлайн-платформ у межах такої співпраці розширює доступ учнів до інформації про професії і дозволяє проводити консультації та тестування в зручному форматі.

Представники бізнесу долучаються до освітнього процесу через надання технологічної та матеріальної підтримки, організацію майстер-класів, професійних проб і екскурсій на виробництво. Бізнес забезпечує матеріальну і

технологічну підтримку (наприклад, нове обладнання, майстер-класи, екскурсії на підприємства), що робить профорієнтацію більш практичною і наближеною до реальних умов роботи. Хоча, за відгуками керівників МРЦ, не завжди вдається залучити бізнес до такої співпраці.

Громади, у свою чергу, розбудовують навчальні простори, забезпечують учням можливість розвивати соціальні та комунікативні навички, критичне мислення, отримувати підтримку в кар'єрному виборі

Особливо важливим є включення батьків у профорієнтаційний процес, що перетворює їх на активних партнерів, які здатні надати учням необхідну інформаційну й емоційну підтримку. Такий підхід дозволяє створити цілісну систему супроводу кар'єрного самовизначення, яка охоплює всі ланки соціуму – від школи до ринку праці.

Така модель функціонування МРЦ, поєднане з активною участю громади та бізнесу, є запорукою ефективної профорієнтаційної роботи, формує у молоді реалістичне уявлення про майбутню професійну діяльність, сприяє розвитку ключових компетентностей та адаптації до сучасних соціально-економічних умов [1; 5].

Спільна діяльність трьох ключових інституцій, громади, бізнесу та закладів освіти має суттєво вищий потенціал у сфері профорієнтаційної роботи порівняно з традиційною школою, це узгоджується з міжнародними практиками, зокрема швейцарською. Серед широкого спектра додаткових, порівняно з традиційною школою, профорієнтаційних інструментів, які можуть бути впроваджені в діяльність МРЦ, можна виокремити такі:

- *організація професійних проб.* МРЦ мають змогу організовувати реальні або віртуальні професійні проби, екскурсії на підприємства, у лабораторії та майстерні. Це дає учням практичний досвід і сприяє обґрунтованому вибору професії.

- *гуртки, секції, науково-технічні товариства.* Завдяки міжшкільній співпраці МРЦ можуть створювати профільні гуртки, клуби за інтересами, секції, об'єднання, де учні розвивають практичні навички, беруть участь у

проектній діяльності, конкурсах, хакатонах, що сприяє формуванню професійних компетентностей.

- *співпраця з роботодавцями та залучення експертів.* МРЦ мають можливість залучають до профорієнтаційної роботи представників бізнесу, організовують майстер-класи, зустрічі з фахівцями, що дає учням уявлення про реальні вимоги ринку праці та сучасні тенденції розвитку професій.

- *інтегровані освітні проекти та міждисциплінарні заходи.* МРЦ можуть реалізовувати міждисциплінарні проекти, інтегровані уроки, тематичні тижні, що допомагає учням побачити зв'язок між різними галузями знань і професіями, розширити власний світогляд.

- *використання інформаційно-комунікаційних технологій.* Сучасні ІКТ – онлайн-платформи, профорієнтаційні портали, інтерактивні тести, відеопрезентації та вебінари – дають змогу учням ознайомлюватися з професіями, проходити тестування, брати участь у віртуальних екскурсіях та спілкуватися з фахівцями різних галузей [2, 11].

Прикладами практичної діяльності МРЦ, спрямованої на підтримку процесу професійного самовизначення учнів, є такі.

Баранівський міжшкільний ресурсний центр (Житомирська область) Баранівський МРЦ є яскравим прикладом успішної профорієнтаційної роботи завдяки поєднанню інвестиційної підтримки ЄС, допомоги громадських організацій та ефективного управління. Центр має сучасну матеріальну базу, що дозволяє проводити профорієнтаційні заходи з використанням новітніх технологій і обладнання. Тут організовують практичні заняття, майстер-класи, професійні проби, що дає учням можливість застосувати знання на практиці та ознайомитися з різними професіями. Водночас центр стикається з викликами, пов'язаними з нормативною базою та кадровим забезпеченням, але загалом є прикладом успішної реалізації профорієнтації в умовах децентралізації [9].

Кропивницький МРЦ. Центр обслуговує понад 7,5 тисяч учнів з 33 шкіл. На його базі функціонують майстерні 3D-моделювання, робототехніки, кулінарії, обробки тканин, деревини та металів. Учні мають змогу практично

ознайомитися з різними професіями, що сприяє їхньому професійному самовизначенню. Щомісяця учні працюють над новим проєктом протягом чотирьох годин (це відповідає необхідній кількості годин уроків трудового навчання на місяць за програмою МОН України), щоразу змінюючи майстерню. Протягом пів року вони проходять чотири різні майстерні, після зимових канікул процес повторюється. У результаті за рік учні відвідують кожену майстерню двічі. Загалом у центрі передбачено 8–9 таких занять на рік, залежно від навчального календаря – для кожного класу кожної з 33 шкіл [14].

Заболотівський МРЦ (Івано-Франківщина). Здійснює допрофесійну підготовку учнів 10-11 класів ряду навчальних закладів Заболотівської селищної ради, а саме: Заболотівського ліцею, Ганьківського ліцею, Іллінецького ліцею, Троїцького ліцею по наступних профілях: водій автотранспортних засобів; тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва категорії «А1»; кравець. Крім вищеназваних напрямків матеріально-технічна база МРЦ дозволяє підготовку учнів по наступних профілях: продавець промислових та продовольчих товарів; оператор комп'ютерного набору.

Педагогічний колектив МРЦ розглядає навчання їхньому закладі як першу сходинку до дорослого самостійного життя та вибору професії. Головною метою профорієнтаційної роботи, яку здійснює Заболотівський МРЦ є формування та розвиток професійної, життєвої компетентності особистості, конкурентоздатної, готової до успішної соціалізації в умовах ринкової економіки [4].

Отже, практика реалізації пілотних проєктів та досвід профорієнтаційної діяльності провідних міжшкільних ресурсних центрів в Україні та міжнародний досвід засвідчують, що МРЦ є ефективною платформою для впровадження сучасних профорієнтаційних інструментів, спрямованих на формування кар'єрної спрямованості учнів.

4.4. Висновки. Формування кар'єрної спрямованості учнів у сучасних умовах є важливою передумовою їх успішного професійного самовизначення. Особливого значення ця проблема набуває в умовах динамічних соціально-економічних змін, зокрема у контексті воєнного часу.

Кар'єрна спрямованість розглядається як інтегральна характеристика особистості, що поєднує ціннісно-мотиваційну, когнітивну та поведінкову сфери, визначаючи здатність індивіда до реалізації у професійній діяльності. У процесі її формування вагоме значення мають практикоорієнтовані методики, участь у професійних пробах, соціальне партнерство та використання сучасних цифрових технологій.

Посада кар'єрного радника є інноваційним елементом освітнього простору, який забезпечує педагогічний супровід процесу професійного самовизначення учнів. Завдяки діяльності кар'єрного радника має відбуватись усвідомлення учнями своїх освітніх і професійних цілей, розробка індивідуальних освітніх програм, набуття досвіду рефлексії та самопрезентації.

Міжшкільний ресурсний центр має значний потенціал як ефективна платформа для профорієнтаційної роботи, що базується на міжінституційній взаємодії громади, бізнесу та освіти. Їх діяльність, спрямована на інтеграцію ресурсів громади, бізнесу та освіти, створює умови для впровадження індивідуалізованих освітніх маршрутів, практичної взаємодії з представниками професійних сфер, розвитку ключових навичок та формуванню внутрішньої мотивації до професійної діяльності.

Отже, системний підхід до формування кар'єрної спрямованості учнів із залученням ресурсів МРЦ та впровадженням інституту кар'єрного радника відповідає актуальним викликам часу і сприяє формуванню професійно зрілої особистості, здатної до свідомого вибору життєвого шляху та активної участі у відновленні держави.

Подальші наукові пошуки в контексті проблематики дослідження, на нашу думку, можуть бути спрямованими на вивчення факторів соціального партнерства в контексті профорієнтаційної роботи, з акцентом на ефективні

форми взаємодії між школою, громадою, бізнесом та родиною, а також на розроблення методів інтеграції цифрових технологій у систему професійної орієнтації.

Список використаних джерел

1. Відбудувати Україну руками українців: як і для чого освіта, бізнес та влада мають взаємодіяти [Електронний ресурс] // Нова українська школа. – 2024. – 04 вересня. – Режим доступу: <https://nus.org.ua/2024/09/04/vidbudovuvaty-ukrayinu-rukamy-ukrayintsiv-yak-i-dlya-chogo-osvita-biznes-ta-vlada-mayut-vzayemodiyaty/>.
2. Горбаченко В. І. Роль систем віртуальної реальності для освіти // Звітна науково-практична конференція Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України : матеріали науково-практичної конференції (11 лютого 2021 р., м. Київ). – Київ : Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, 2021. – С. 25–27.
3. Денисюк О. Я., Титаренко Н. В., Дронь Т. О. Моніторингове дослідження щодо професійної орієнтації учнів у закладах загальної середньої освіти : інформаційно-аналітичні матеріали [Електронний ресурс] / О. Я. Денисюк, Н. В. Титаренко, Т. О. Дронь. – Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики» Міністерства освіти і науки України, 2022. – 60 с. – Режим доступу: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/profori%D1%94ntacziya_2022.pdf.
4. Заболотівський міжшкільний ресурсний центр [Електронний ресурс] // Офіційний вебсайт Заболотівської селищної ради. – Режим доступу: <https://zabolotiv-rada.gov.ua/zabolotivskij-mizhshkilnij-resursnij-centr-15-26-09-20-01-2025/>.
5. Інструмент демократичного розвитку школи : практ. посіб. / Програма підтримки освіт. реформ в Україні "Демократична школа". — Київ, 2013. — 70 с. — URL: https://www.schools-for-democracy.org/images/documents/75/praktychnyi_posibnyk_dlya_shkil_ua.pdf
6. Міжшкільний ресурсний центр – заклад освіти для профільного, професійного навчання і гурткової роботи в ОТГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://surl.lu/bitjsh>.
7. Про затвердження Положення про міжшкільний ресурсний центр : наказ Міністерства освіти і науки України від 09 листопада 2018 р. № 1221 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-mizhshkilnij-resursnij-centr>.
8. Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року : Указ Президента України від 12 берез. 2021 р. № 94/2021 // Офіційний вісник України. – 2021. – № 20. – Ст. 835. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>.
9. Про роль, можливості та перспективи міжшкільних ресурсних центрів та шкільних коворкінгів говорили на всеукраїнському семінарі в Баранівській ОТГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.csi.org.ua/news/pro-rol-mozhlyvosti-ta-perspektyvy-mizhshkilnyh-resursnyh-tsentriv-ta-shkilnyh-kovorkingiv-govoryly-na-vseukrayinskomu-seminari-v-baranivskij-otg/>
10. Професійна орієнтація у Новій українській школі [Електронний ресурс] : концепція для громадського обговорення. – Київ : Український інститут розвитку освіти, 2020. – 23 с. – Режим доступу: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/konczepczia-profori%D1%94ntaczii%CC%88-dlya-gromadskogo-obgovorennya-16_12_20-.pdf
11. Скорюкова Я. Г., Слободянюк О. В. Дистанційне опитування студентів як засіб покращення якості викладання дисципліни «Інженерна графіка» // Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training: Methodology, Theory, Experience, Problems. 2025. Вип. 73. С. 100–112. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-73-100-112>.
12. Ткачук. І.І. Формування в старшокласників спрямованості на майбутній професійний успіх: лис. ... канл. пел. навк : 13.00.07. Київ. 2016. 298 с.
13. -український проєкт DECIDE «Децентралізація для розвитку демократичної освіти» <https://decide.in.ua/>
14. Як Міжшкільний ресурсний центр у Кропивницькому переосмислив трудове навчання для 7,5 тисяч учнів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.csi.org.ua/news/pro-rol-mozhlyvosti-ta-perspektyvy-mizhshkilnyh-resursnyh-tsentriv-ta-shkilnyh-kovorkingiv-govoryly-na-vseukrayinskomu-seminari-v-baranivskij-otg/>.

РОЗДІЛ V.

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ ШКОЛЯРІВ НА АДАПТАЦІЙНОМУ ЦИКЛІ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ STEM-ОСВІТИ В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

5.1. Вступ. Багато учнів замислюються над важливістю вибору майбутньої професії на адаптаційному циклі базової середньої освіти. Одним з завдань, що стоїть перед гімназією є створення безпечного й комфортного освітнього середовища, де здобувачі освіти можуть зробити свій професійний вибір й зорієнтуватись з своїми першими кроками до побудови майбутньої професійної кар'єри.

Результати констатувально експерименту проведеного у 2023 р. засвідчили, що здобувачі загальної середньої освіти на етапі закінчення основної школи не впевнені в своєму професійному виборі. Воліли б продовжувати навчання в старшій школі на універсальному профілі навчання від термінувавши свій професійний вибір ще на 2 роки – час навчання в старшій школі.

Науковцями відділу виховного проєктування у 2023–2025 рр. досліджуються проблеми формування кар'єрної спрямованості в учнів закладів загальної середньої освіти в умовах Нової української школи. Складовою цієї комплексної теми є індивідуальна тема дослідження, присвячена дослідження формування кар'єрної спрямованості здобувачів загальної середньої освіти засобами STEM-освіти.

Особлива увага буде приділена інтеграції профорієнтаційних програм у освітній процес, ролі педагогів у підтримці учнів та сучасним інноваційним технологіям, що підвищують залученість молоді у виборі майбутньої кар'єри. Розглядається комплексний підхід до професійної орієнтації, забезпечуючи учнів необхідними інструментами для успішного майбутнього.

5.2. Стан забезпечення сформованості кар'єрної спрямованості випускників основної школи.

Базова освіта вимагає ефективних підходів до профорієнтації. Технологія формування кар'єрної спрямованості передбачає створення освітнього профорієнтаційного середовища, що включає не лише освітній процес під час реалізації навчального плану закладу освіти, але й важливим є вклад педагогів, психологів, батьків у позаурочний час.

На констатувальному етапі експерименту було проаналізовано освітню практику закладів загальної середньої освіти та виокремлено фактори, що впливають на забезпечення сформованості кар'єрної спрямованості випускників основної школи.

Наявність профорієнтаційної роботи – організація системних заходів з профорієнтації, таких як тестування, тренінги, екскурсії на підприємства. Такі заходи проводяться, як правило, для учнів 9 та 11 класів, що є випускними для закладу освіти. При чому ініціаторами цієї роботи часто виступають заклади освіти для яких випускники є абітурієнтами [1]. Причому заклади вищої освіти цікавляться лише випускниками 11 класів, а от професійно-технічні заклади освіти випускниками 9 та 11 класів. В умовах безпекових обмежень є недовільною взаємодія з роботодавцями та закладами профтехосвіти. Проведення майстер-класів здійснюється лише для цільової аудиторії майбутніх абітурієнтів й часто є запізнілою формою профорієнтації, бо здобувачі освіти вже здійснили свій професійний вибір й готуються до вступу.

Роль педагогів і психологів – допомога учням у самовизначенні через консультації, тренінги та наставництво. Психологи у своїй роботі тісно співпрацюють з класними керівниками проводячи виховні години та індивідуальні консультації здобувачів лише за їх запитом. В практиці організації профорієнтаційної роботи закладів освіти здебільшого охоплено учнів 9 та 11 класів з якими проводиться системна профорієнтаційна робота. Важливим є індивідуальне консультування, під час якого спеціалісти допомагають учням скласти персональний план професійного розвитку. Такий

підхід забезпечує цілеспрямованість та ефективність профорієнтаційного процесу, що, в свою чергу, підвищує шанси на успішну кар'єру в майбутньому. Одним методом, що дозволяє визначити схильності до певних професій є психологічне тестування.

Вагомий вплив на формуванні кар'єрних орієнтацій школярів здійснює сім'я та суспільство, саме соціальне оточення орієнтує підлітка на те які саме професії є затребуваними в конкретному регіоні, країні, світі. Хоча учень може ознайомитися з реальними потребами ринку праці через цифрові платформи, вебінари та кар'єрні форуми, але для цього його треба мотивувати, що найкраще може зробити саме родина.

Освітні програми та курси, як правило передбачають наявність знань про професії, але недостатньо практичного застосування знань для розвитку кар'єрних навичок. Практичний досвід – можливість проходження стажувань, участь у проєктах, волонтерській діяльності, що допомагає зрозуміти реальні вимоги до професій.

Успішні педагогічні практики включають інтерактивні заняття, проведення тренінгів з розвитку кар'єрних навичок, а також організацію зустрічей з представниками різних професій. Наприклад, воркшопи з професійного розвитку дозволяють учням отримати практичний досвід та чіткіше уявити своє майбутнє. Завдяки цим підходам, педагоги стають справжніми наставниками, які допомагають учням зробити свідомий та обдуманий вибір професії.

Сучасні цифрові платформи оптимізують процес профорієнтації, надаючи учням доступ до різноманітних ресурсів та інформації про професії зі всього світу. Завдяки інтерактивним вебінарам та онлайн-курсами, молодь може глибше зануритися у вибір майбутньої кар'єри, отримуючи реальні знання від експертів у різних галузях [2]. Використання віртуальної реальності дозволяє створити імітації робочого середовища, де учні можуть випробувати себе в різних професійних ролях безпосередньо в класі. Це не тільки підвищує рівень залученості, але й допомагає краще зрозуміти власні інтереси та здібності, що є

критично важливим для усвідомленого вибору професії.

Інтеграція інтерактивних технологій у навчальний процес сприяє більш динамічному та персоналізованому підходу до профорієнтації. Використовуючи мобільні додатки та гейміфіковані платформи, учні можуть проходити тестування, брати участь у симуляціях та отримувати миттєвий фідбек, що значно покращує їх мотивацію та допомагає зробити обґрунтований вибір кар'єрного шляху.

5.3. Профорієнтаційний складник у модельних навчальних програмах природничої освітньої галузі для адаптаційного циклу базової середньої освіти.

Адаптаційний цикл базової середньої освіти охоплює 5 та 6 класи. Модельні навчальні програми можуть охоплювати окремо адаптаційний цикл та окремо цикл предметного навчання (7–9 класи) або охоплювати весь цикл базової середньої освіти (5–9 класи). Основна вимога до модельних навчальних програм це відповідність їх Державному стандарту базової середньої освіти що визначає обов'язкові результати навчання, ключові компетентності, наскрізні змістові лінії, орієнтири для реалізації компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів. Крім цього в контексті нашого дослідження важливим є, що **модельні навчальні програми мають передбачати профорієнтаційну складову**, що формується через проектну, дослідницьку діяльність, ознайомлення з реальними професіями, моделювання професійних ситуацій.

Для природничої освітньої галузі є 6 альтернативних модельних навчальних програм різних авторських колективів. Незважаючи на відмінності у структурі, підходах до інтеграції змісту, формах організації діяльності та варіативності тем, усі ці програми спрямовані на досягнення однакових результатів навчання, визначених Державним стандартом базової середньої освіти. Кожна програма, відповідно до своєї авторської концепції, реалізує ці вимоги через компетентнісно орієнтований, інтегрований і практичний підхід,

дотримуючись однакових обов'язкових результатів навчання на кінець адаптаційного циклу базової середньої освіти.

5.4. Профорієнтаційний складник у модельних навчальних програмах інформатичної освітньої галузі для адаптаційного циклу базової середньої освіти.

Для інформатичної освітньої галузі для 5–6 класів, яка є вкрай важливою для становлення сучасного фахівця запропоновано 6 модельних навчальних програм, що відповідають Державному стандарту базової загальної середньої освіти. Таким чином, надаючи школам і педагогам можливість вибору програми, держава гарантує єдині освітні результати для всіх здобувачів базової середньої освіти, незалежно від обраного навчального плану чи авторського підходу.

Модельна навчальна програма «Інформатика. 5–6 класи» (авт. Завадський І., Коршунова О., Лапінський В.) [9] має виражений профорієнтаційний потенціал, який реалізується через практико-орієнтовану, проєктну та дослідницьку діяльність у сфері цифрових технологій, алгоритмізації та моделювання. Основна увага в програмі зосереджена на формуванні в учнів сучасних цифрових компетентностей, здатності критично мислити, працювати з інформацією, застосовувати цифрові інструменти для розв'язання практичних завдань і створення власних інформаційних продуктів. Ці види діяльності безпосередньо пов'язані з сучасними професіями у сфері інформаційних технологій, програмування, графічного дизайну, цифрового контенту, інженерії, робототехніки та STEM-напрямів.

Особливістю програми є широке використання проєктного методу навчання, що передбачає розроблення учнями навчальних, творчих, дослідницьких та STEM-проєктів. У межах курсу школярі створюють комп'ютерні презентації, моделі об'єктів і явищ, візуалізують дані, створюють ігри та анімаційні історії, моделюють інформаційні системи, виконують алгоритмічні завдання з використанням середовищ блочного програмування.

Завдяки цьому учні отримують первинний досвід роботи у ролі програмістів, аналітиків даних, вебдизайнерів, розробників інтерактивних медіапроектів.

На відміну від природничих інтегрованих курсів, де переважає предметна екологічна чи біологічна спрямованість, профорієнтаційний потенціал цієї програми спрямований саме на цифровий світ та ІТ-галузь. Програма пропонує проекти, що імітують реальні завдання фахівців: бізнес-проекти з організації комп'ютерного центру, дослідницькі проекти про винахідників і технології, STEM-проекти з робототехніки (наприклад, «Передавач повідомлень на відстань»). Особливу увагу приділено роботі з мікрокомп'ютерами, що відкриває можливості для ознайомлення учнів з основами автоматизації, моделювання фізичних процесів, цифрового керування об'єктами.

Модельна навчальна програма «Інформатика. 5–6 класи» (авт. Морзе Н., Барна О.) [10] має суттєвий профорієнтаційний потенціал, що реалізується через інтеграцію практико-орієнтованих завдань, навчальних проектів, дослідницької та творчої діяльності у сфері цифрових технологій. Основна увага у програмі зосереджена на формуванні в учнів базових цифрових компетентностей, розвитку обчислювального та системного мислення, здатності до вирішення реальних і навчальних проблем за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Це створює підґрунтя для знайомства учнів із сучасними професіями в ІТ-сфері, цифровому дизайні, інженерії, кібербезпеці, медіа, цифровій творчості.

Особливістю цієї програми є чітке структурування змісту навколо трьох концептів: «Комп'ютер як напрямок науки», «Комп'ютер як інструмент» та «Комп'ютер у суспільстві». Такий підхід дозволяє не лише навчити школярів практично працювати з цифровими пристроями, але й сформувати в них уявлення про професійну роль ІТ у суспільстві, правила безпечного, правомірного і відповідального використання цифрових технологій. Це безпосередньо моделює діяльність фахівців із ІТ-безпеки, адміністраторів систем, контент-менеджерів, розробників програмного забезпечення, інженерів інформаційних систем.

На відміну від інших модельних програм, профорієнтаційний потенціал цієї програми посилюється завдяки акценту на практичному створенні цифрових продуктів: презентацій, блогів, інфографік, мультимедійних проєктів, простих вебсторінок, анімацій, відеороликів і ігор. Значна увага приділяється проєктній діяльності в групах і онлайн-спільнотах, що формує вміння командної взаємодії, самостійної організації праці, планування та представлення проєктів – ключові компетентності сучасного ІТ-фахівця.

Модельна навчальна програма «Інформатика. 5–6 класи» (авт. Ривкінд Й., Лисенко Т., Чернікова Л., Шакотько В.) [11] орієнтована на формування в учнів інформаційно-комунікаційної компетентності, обчислювального мислення, вміння працювати з цифровими технологіями та ресурсами, що безпосередньо пов'язано з сучасними ІТ-спеціальностями, цифровим дизайном, медіакомунікаціями, робототехнікою, цифровою безпекою.

Програма містить інтегровані завдання, роботу з презентаціями, текстами, графікою, електронними таблицями, моделювання даних та створення інформаційних продуктів. Проєктна діяльність охоплює як індивідуальні, так і групові завдання, моделюючи роботу команд ІТ-фахівців і розробників. Пропонуються тематичні проєкти: «Наш помічник комп'ютер», «Купуємо комп'ютери для школи», «Цифрові технології в моєму навчанні», які імітують завдання справжніх команд спеціалістів із проєктування інформаційних систем та ІТ-послуг. Таким чином створюються умови для ґрунтовного ознайомлення учнів із цифровим середовищем, професійною діяльністю у сфері інформаційних технологій, організації групової роботи, планування проєктів і створення інформаційних продуктів.

Модельна навчальна програма «Інформатика. 5–6 класи» (авт. Пасічник О., Чернікова Л.) [12] послідовно формує у школярів не лише навички роботи з інформаційними системами, програмами та мережами, а й закладає основи проєктної культури, креативного мислення, обчислювальної грамотності, необхідної для професійної діяльності у цифрових і технологічних сферах.

Особливе місце в програмі посідає обчислювальне мислення як ключова компетентність STEM-освіти. Програма пропонує систематичне опанування методів декомпозиції, абстрагування, пошуку шаблонів та розробки алгоритмів – компетентностей, які є основою для проєктної, інженерної, ІТ- і технічної діяльності. На відміну від інших модельних програм, тут запропоновано ширший варіативний простір для інтегрованих курсів: «Робототехніка», «Програмування», «Кібербезпека», «Комп'ютерна графіка», «Основи Інтернет речей», що дозволяє адаптувати освітній контент до профорієнтаційних запитів учнів і можливостей закладу.

Проєктна складова програми зорієнтована на створення інформаційних продуктів практичного та творчого спрямування: від текстових документів і презентацій до анімацій, графічних об'єктів, програмних проєктів та вебресурсів. Залучення до групової роботи, онлайн-співпраці та дослідницьких завдань знайомить учнів з реаліями роботи в команді, принципами комунікації, планування і розподілу ролей є важливими компетентностями в ІТ-галузі.

Програма орієнтована на системне формування ключових цифрових компетентностей і компетенцій цифрового громадянина, розвиток критичного мислення, культури цифрової безпеки та відповідального онлайн-спілкування. Її профорієнтаційний потенціал полягає в інтеграції знань і навичок, які формують готовність школярів до навчання за STEM-спрямуванням і дають змогу орієнтуватися у світі сучасних професій цифрової епохи.

Модельна навчальна програма «Інформатика. 5–6 класи» (авт. Козак Л., Ворожбит А.) [13] ґрунтується на принципах концентричної наступності, самостійного конструювання знань і діяльнісного підходу, що забезпечує поступове занурення учнів у сферу цифрових технологій та їх прикладного використання, орієнтуючи на сучасні ІТ-професії. Виконання проєктів, таких як «Навчатися в школі заборонено онлайн», «Інформаційні технології у громаді», «Візуалізація даних у графічних середовищах», моделює не лише професійні задачі, а й соціально орієнтовані ІТ-рішення. Здобувачі освіти на практиці знайомляться із методами та завданнями реальних фахівців: аналітиків,

програмістів, дизайнерів, блогерів, розробників навчальних додатків.

Програма передбачає гнучкість у виборі обсягу навчального навантаження, а також пропонує інтеграцію з іншими освітніми галузями. Завдяки цьому школярі отримують можливість працювати над міжгалузевими проєктами, що моделюють діяльність фахівців сучасного цифрового ринку: створюють графіку для презентацій, готують відео та візуалізації, виконують проєкти з алгоритмізації та моделювання на основі реальних даних.

Модельна навчальна програма «Інформатика. 5–6 класи» (авт. Радченко С., Боровцова Є.) зосереджена на розвитку в учнів інформаційної грамотності, навичок роботи з цифровими технологіями, алгоритмічного та обчислювального мислення, комунікації в цифровому середовищі, що безпосередньо пов'язано з широким колом сучасних ІТ-спеціальностей, цифрового дизайну, робототехніки, програмування, кібербезпеки.

Програма також приділяє особливу увагу питанням цифрової безпеки, авторського права, кіберетики та медіаграмотності, що є ключовими складовими інформаційної культури сучасного суспільства. Саме ці теми формують усвідомлене ставлення учнів до роботи в цифровому середовищі та орієнтують їх на відповідальне використання ІТ у професійній та особистій діяльності. Здобувачі освіти використовують реальні цифрові інструменти: робота з графікою, презентаціями, таблицями, текстами, розробка алгоритмів у Scratch та програмування руху роботів. Такі навчальні завдання моделюють реальні професійні ситуації, знайомлячи школярів із діяльністю програмістів, дизайнерів, аналітиків даних, фахівців з цифрових комунікацій.

5.5. Профорієнтаційний складник у модельних навчальних програмах технологічної освітньої галузі для адаптаційного циклу базової середньої освіти.

Модельна навчальна програма «Технології. 5–6 класи» (авт. Кільдеров Д., Мачача Т., Юрженко В., Луп'як Д.) [15] має потужний профорієнтаційний потенціал, що розкривається через поєднання предметно-перетворювальної,

дизайнерської, прикладної та побутової діяльності. Основна увага приділяється розвитку в учнів технічного, дизайнерського, технологічного мислення, умінь проєктування, планування та виготовлення особистісно та соціально значущих виробів. Це безпосередньо моделює завдання фахівців у сферах дизайну, технологій, майстерності ручної праці, побутового обслуговування та технічного обслуговування.

Особливістю програми є гнучка модульна побудова та можливість вибору варіативних тем з декоративно-ужиткового мистецтва, сучасних технологій і побутової діяльності. У межах курсу учні виготовляють вироби з пластичних матеріалів, деревини, текстилю, металу, освоюють технології шиття, вишивання, плетіння, мозаїки, а також виконують побутові та дизайнерські завдання. Ця діяльність дає змогу учням відчувати себе у ролі дизайнерів, майстрів декоративно-ужиткового мистецтва, техніків-конструкторів, фахівців з побутових послуг.

Вивчення курсу «Технології» є важливим інструментом профорієнтації, що відкриває перед учнями можливість раннього знайомства з техніко-технологічними, дизайнерськими та сервісними професіями, розвиває вміння приймати самостійні рішення у проєктно-технологічній діяльності, що є основою для подальшого професійного самовизначення.

Модельна навчальна програма «Технології. 5–6 класи» (авт. Терещук А., Абрамова О., Гащак В., Павич Н.) [16] має виразний профорієнтаційний потенціал, що реалізується через практичну діяльність, проєктування, конструювання та оздоблення виробів у процесі особистісно-орієнтованої, діяльнісної і проєктно-технологічної роботи. У центрі програми – розвиток технічного, критичного і творчого мислення, здатності до партнерської взаємодії, планування та прийняття рішень, що безпосередньо моделює компетентності, потрібні в таких сферах як дизайн, будівництво, технології, сервісні послуги, архітектура та побутове обслуговування.

Особливістю програми є поглиблена проєктно-технологічна діяльність на основі трьох навчальних модулів: «Основи дизайну та конструювання»,

«Основи технологій та конструкційних матеріалів» і «Мій побут». Кожен модуль містить поетапне виконання проєктів – від ідеї та дослідження до виготовлення і презентації готового виробу, що дозволяє учням моделювати діяльність дизайнерів, технологів, виробничників, майстрів декоративно-ужиткового мистецтва. Велика увага приділяється формуванню підприємливості, екологічної свідомості, економічного обґрунтування вибору матеріалів і рішень, що моделює діяльність сучасних фахівців технологічного ринку та малого бізнесу.

Проектна діяльність охоплює теми, пов'язані з дизайном, екодизайном, апсайклінгом, оздобленням інтер'єру, харчуванням, використанням побутової техніки, що дозволяє учням орієнтуватися у сферах сучасних практичних професій. Впровадження інтерактивних опитувань, міні-маркетингових досліджень, презентацій, рефлексій, залучення фахівців інших галузей моделює сучасну практику міждисциплінарного командного проєктування, що забезпечує потужну основу для подальшого професійного самовизначення в технологічній і сервісній сферах.

Модельна навчальна програма «Технології. 5–6 класи» (авт. Туташинський В.) [17] є однією з найбільш комплексних за структурою та змістовим наповненням у технологічній галузі. Вона не тільки формує у школярів проєктно-технологічні, побутові та дизайнерські компетентності, а й активно залучає до практичної діяльності, що має значну профорієнтаційну цінність, дозволяючи учням набути досвіду, близького до діяльності сучасного фахівця техніко-технологічного, дизайнерського чи побутового спрямування.

Програма інтегрує знання з технічного проєктування, декоративно-ужиткового мистецтва та побутової діяльності, що моделює багатогалузеву діяльність майбутніх дизайнерів, технологів, майстрів з обробки матеріалів, фахівців сервісної сфери. Проектна діяльність програми орієнтована не лише на створення виробів, а й на розв'язання прикладних побутових завдань. У ній закладено опанування основ дизайну інтер'єру, елементів культури харчування, використання побутової техніки, планування робочих зон і просторів –

напрямів, що мають безпосереднє відношення до сучасних прикладних професій у сфері дизайну, кулінарії, готельно-ресторанної справи, торгівлі, сфери послуг.

Значну увагу також приділено цифровим технологіям і цифровій грамотності в проєктно-технологічній діяльності. Використання цифрових пристроїв, онлайн-дослідження, створення презентацій і рекламних матеріалів моделюють робочі процеси у сфері графічного дизайну, реклами, маркетингу, електронної торгівлі.

Модельна навчальна програма «Технології. 5–6 класи» (авт. Ходзицька І., Горобець О., Медвідь О., Пасічна Т., Приходько Ю.) [18] на відміну від інших програм, значно посилена маркетинговими міні-дослідженнями, аналізом потреб споживачів, застосуванням цифрових пристроїв, плануванням виробничих процесів. Таке навчання дозволяє учням відчувати себе в реальних умовах сучасного виробництва й обслуговування. Значну увагу приділено апсайклінгу, екологічному підходу, повторному використанню ресурсів, що моделює діяльність екодизайнерів, підприємців і технологів сучасного сталого виробництва.

Програма стимулює підприємливість, комунікативність, вміння працювати в команді, вести презентацію та рефлексію результатів діяльності. Навчання охоплює багатогалузеву проєктну практику: виготовлення текстильних, дерев'яних, металевих виробів, кулінарну справу, облаштування побуту, створення екологічних речей, що забезпечує раннє ознайомлення з реальними професіями техніко-технологічного, сервісного та дизайнерського профілів. Таким чином створюються умови для усвідомленого профорієнтаційного вибору здобувачів освіти, знайомлячи їх із реальними виробничими, побутовими, дизайнерськими та підприємницькими практиками, які відповідають актуальним потребам сучасного суспільства.

5.6. Профорієнтаційний складник у інтегрованих міжгалузевих навчальних програмах STEM для адаптаційного циклу базової середньої освіти.

Модельна навчальна програма «STEM. 5–6 класи» (авт. Бутурліна О., Артем'єва О.) [19] має потужний профорієнтаційний потенціал, який реалізується через міждисциплінарні проєкти, проблемно-орієнтоване навчання, дослідницькі завдання та залучення до проєктно-технологічної діяльності. Програма передбачає вивчення ключових тем на перетині природничих, технологічних, інформатичних, математичних і соціальних дисциплін, що моделює реальні професійні ситуації та пов'язує навчання з різноманітними сферами сучасної STEM-економіки.

Особливістю програми є структурування змісту за міждисциплінарними модулями («Людина – людина», «Людина – природа», «Людина – техніка», «Людина – знак», «Людина – образ»), що охоплюють тематику професійних взаємодій у різних сферах. Зміст модулів інтегрує завдання з проєктування шкільного STEM-центру, енергоефективної школи, виготовлення моделей космічних станцій, транспорту майбутнього, вивчення квітникарства, розробки власних логотипів та медіапроєктів, дослідження послідовності Фібоначчі, створення технічних моделей, інформаційних продуктів та дизайнерських виробів. Кожен проєкт передбачає аналіз професій, пов'язаних з тематикою, та визначення необхідних для них навичок.

Проєктна діяльність учнів базується на інженерному, дослідницькому, програмувальному, дизайнерському підходах, що дозволяє наблизити навчання до реальних професійних практик. Учні моделюють реальні умови праці фахівців таких галузей, як енергетика, будівництво, екологія, транспорт, ІТ, дизайн, аграрна справа, астрономія, космічна галузь. Особливої уваги надано питанням професій майбутнього, Hard Skills і Soft Skills, кар'єрного розвитку, командної роботи, лідерства.

Запропонована нами модельна навчальна програма «STEM. 5-9 класи» (автори Левченко Ф., Озарчук А., Рогоза В., Скуловатов О., Сіпій В.,

Тишковець М.) вирізняється системністю, універсальністю та особливо широким профорієнтаційним потенціалом. [20]. Її зміст побудовано за модульним принципом і охоплює адаптаційний (5–6 класи) та предметний (7–9 класи) цикли, забезпечуючи наступність, поступове ускладнення навчальних завдань та стабільний розвиток ключових STEM-компетентностей.

Головною перевагою цієї програми є чітка міжгалузева інтеграція результатів навчання з природничої, математичної, технологічної, інформатичної, соціальної та здоров'язбережувальної галузей. Це дозволяє забезпечити комплексний підхід до розв'язання реальних проблем, що імітують діяльність фахівців різних галузей: природничих дослідників і технологів, маркетингологів, дизайнерів, аналітиків і підприємців.

Ще однією вагомою перевагою є високий рівень профорієнтаційної складової: програма системно знайомить учнів із професіями STEM-сфери, внеском українських учених, конструктивно інтегрує цілі сталого розвитку, пропонує варіативні форми проектування, технічної творчості, екологічного моніторингу, медіа- та бізнес-проектів. Вивчення інтегрованого міжгалузевого курсу забезпечує підґрунтя для раннього свідомого професійного вибору школярів.

5.7. Висновки. На адаптаційному циклі базової середньої освіти профорієнтаційна складова є важливою умовою успішної реалізації Концепції Нової української школи, адже саме в цей період відбувається первинне формування уявлень учнів про світ професій, що значною мірою визначає подальші освітні та кар'єрні траєкторії. Аналіз модельних навчальних програм природничої, інформатичної, технологічної галузей та міжгалузових STEM-курсів показав, що всі вони мають різноплановий, але системний профорієнтаційний потенціал, який реалізується через практико-орієнтовані, проектні, дослідницькі, конструкторські та творчі форми діяльності.

Програми природничої галузі забезпечують учням можливість змоделювати діяльність екологів, біологів, географів, енергетиків, аграріїв,

медиків, сприяючи розвитку екологічного мислення, дослідницьких і підприємницьких компетентностей. Інформатичні програми орієнтовані на формування цифрових компетентностей, обчислювального мислення, алгоритмізації та знайомлять школярів із сучасними ІТ-професіями, медіа- та цифровим бізнес-середовищем. Технологічні програми розвивають конструкторські, дизайнерські, побутові, сервісні вміння та знайомлять учнів з виробничими, ремісничими, дизайнерськими й побутовими професіями.

Особливе місце посідають інтегровані міжгалузеві курси STEM, які формують міждисциплінарне бачення професійного світу, моделюють реальні робочі ситуації та знайомлять учнів із професіями сучасної науки, техніки, інженерії, екології, бізнесу та інформаційних технологій. Таким чином, інтеграція профорієнтаційної складової у зміст навчальних програм адаптаційного циклу є дієвим інструментом формування кар'єрної спрямованості здобувачів освіти. Це дозволяє розширити обізнаність школярів щодо світу сучасних професій, розвинути ключові компетентності, потрібні для подальшого професійного самовизначення, а також забезпечити умови для ранньої орієнтації на актуальні галузі STEM-економіки та цифрового суспільства.

Список використаних джерел

1. Сіпій В. В. Професійна орієнтація школярів до побудови кар'єри оператора складних систем. *Управління високошвидкісними рухомими об'єктами та професійна підготовка операторів складних систем*: Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 24 листопада 2021 р. Кропивницький : Льотна академія НАУ, 2022. С. 311. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730192>
2. Сіпій В. В. Професійна орієнтація у гімназії засобами STEM-освіти. *Інформаційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії* : збірник матеріалів V Всеукраїнського форуму, м. Київ, 20 вересня 2023 р. Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2023. С. 129–131. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/738791/>
3. Модельна навчальна програма «Довкілля. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти / Григорович О. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Dovkilliya.5-6%20kl.intehr.kurs-Hryhorovych.17.12.pdf>
4. Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти / авт. Біда Д., Гільберг Т., Колісник Я. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Pizn.pryr.5-6-kl.Bida.ta.in.14.07.pdf>

5. Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти / авт. Коршевніук Т. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Pizn.pryr.5-6-kl.Korshevnyuk.14.07.pdf>
6. Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти / авт. Шаламов Р., Каліберда М., Григорович О., Фіцайло С. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Pizn.pryr.5-6-kl.Shalamov.ta.in.14.07.pdf>
7. Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти / авт. Бобкова О. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Pizna.pryrodu.5-6-kl.intehr.kurs.Bobkova.17.12.pdf>
8. Модельна навчальна програма «Природничі науки. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти / авт. Білик Ж., Засекіна Т., Лашевська Г., Яценко В. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Pryrod.nauky.5-6-kl.Bilyk.ta.in.14.07.pdf>
9. Модельна навчальна програма «Інформатика. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти / авт. Завадський І., Коршунова О., Лапінський В. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Inform.osv.haluz.5-6-kl/Inform.5-6-kl.Zavadskyy.ta.in.27.09.pdf>
10. Модельна навчальна програма «Інформатика. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти / авт. Морзе Н., Барна О. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Inform.osv.haluz.5-6-kl/Inform.5-6-kl.Morze.Barna.14.07.pdf>
11. Модельна навчальна програма «Інформатика. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти / авт. Ривкінд Й., Лисенко Т., Чернікова Л., Шакотько В. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Inform.osv.haluz.5-6-kl/Inform.5-6-kl.Ryvkind.ta.in.14.07.pdf>
12. Модельна навчальна програма «Інформатика. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти / авт. Пасічник О., Чернікова Л. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Inform.osv.haluz.5-6-kl/Inform.5-6-kl.Pasichnyk.Chernikova.14.07.pdf>
13. Модельна навчальна програма «Інформатика. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти / авт. Козак Л., Ворожбит А. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Inform.osv.haluz.5-6-kl/Inform.5-6-kl.Kozak.17.12.pdf>
14. Модельна навчальна програма «Інформатика. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти / авт. Радченко С., Боровцова Є. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Inform.osv.haluz.5-6-kl/Inform.5-6-kl.Radchenko.Borovtsova.14.07.pdf>
15. Модельна навчальна програма «Технології. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти / авт. Кільдеров Д., Мачача Т., Юрженко В., Луп'як Д. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Tehno.osv.gal/Tekhnol.5-6-kl.Kilderov.ta.in.14.07.pdf>
16. Модельна навчальна програма «Технології. 5–6 класи» для закладів загальної

середньої освіти / авт. Терещук А., Абрамова О., Гащак В., Павич Н. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Tehnol.osv.gal/Tekhnol.5-6-kl.Tereshchuk.ta.in.14.07.pdf>

17. Модельна навчальна програма «Технології. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти / авт. Туташинський В. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Tehnol.osv.gal/Tekhnol.5-6-kl.Tutashinskiy.14.07.pdf>

18. Модельна навчальна програма «Технології. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти / авт. Ходзицька І., Горобець О., Медвідь О., Пасічна Т., Приходько Ю. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Tehnol.osv.gal/Tekhnol.5-6-klas.Khodzytska.ta.in.14.07.pdf>

19. Модельна навчальна програма «STEM. 5–6 класи (міжгалузовий інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти / Бутурліна О.В., Артем'єва О.Є. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Mizhhal.intehr.kursy/STEM.5-6-kl.Buturlina.Artyemyeva.04.10.pdf>

20. Модельна навчальна програма «STEM. 5–9 класи (міжгалузовий інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти / Левченко Ф., Озарчук А., Рогоза В., Скуловатов О., Сіпій В., Тишковець М.. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2024, 26 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/744092>

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Охріменко Зорина Володимирівна
Морін Олег Леонідович
Сіпій Володимир Володимирович
Ткачук Ірина Іванівна
Шевенко Алла Миколаївна

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КАР'ЄРНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ В УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

МОНОГРАФІЯ

Науковий редактор – З. В. Охріменко
Комп'ютерна верстка – О. Л. Морін
Ілюстрація на обкладинці створена
за допомогою штучного інтелекту (ChatGPT, OpenAI), 2025

ISBN 978-617-8768-03-4

DOI <https://doi.org/10.32405/978-617-8768-03-4-2025-108>

В авторській редакції

Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman
Умовн. друк. арк. 6,28
Обл. вид. арк. 5,0
Наклад 100 прим.

ВИДАВНИЦТВО

«НАІР»

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
Тел. (050)433-67-93
e-mail: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
№ 4191 від 12.11.2011 р.